



UFA ULUSLARARASI TÜRKİYAT KURULTAYI VE İDİL-URAL, ALTAY TÜRK İNANÇLARI

Dr. Yaşar KALAFAT

GİRİŞ (Seyahatin Hazırlığı ve Tanımım):

Başkurdistan'a gidebilme imkânını yakalayabilmenin ilk adımını, TÜDEV'in Nisan ayının ilk haftasında İstanbul'da yapılan 5. Kurultay'ında attık. Prof. Fikret TÜRKMEN, "Türk Dünyası Destan Projesi"ni onaydan geçirmiş, uygulama safhasına koymuştu. Efsaneleri de içine alacak bu çalışma için, halk inançları ile ilgili çalışma yapan halk bilimci arkadaşlarıyla görüşüyordu. Ufa'dan aldığı kurultay davetini bana da aksettirdi.

Biz, evvelce Uluğ Türkistan'ın Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve bölgenin batısında İran, Nahçıvan, Irak gibi Türk ellerinde bulunmuş, ancak; Yakutistan, Hakaseli, Altay, Tuva, Şor, Televit, Başkurdistan, Tataristan, Çuvaşistan, Kırım ve Kafkas ellerinde bulunamamıştık. Gerçekleştirebilmem halinde, bu benim için kaçınılmaz fırsattı. Bu tür seyahatleri yararsız, bazan da özel imkânlarla realize edebiliyorum. Bu benim Rusya Federasyonu içerisinde Türk bölgelerine ilk seyahatim olacaktı.

Bu yazımızı, benzerlerinde olduğu gibi, kesin sınırlamalar getirdiğimiz bölümlere ayırmadık, ayıramazdık da. Tutabildiğimiz notları imkan nispetinde tasnif etmeye çalıştık. Bunu yaparken, ilkin Kurultayı anlatmaya çalıştık. Türkoloji için çok önemli bir toplantı idi. Bu münasebetle gezilere (şehir ve çevre) müzelere (Zemin ve Folklor-Etnografya) Folklor (Halk Dansları ve Sabon Toyu) Zeki Veli TOGAN Günleri (Köyü-müzesi, anıtı, evi ve camii) yer verdik. Başkurdistan'ı tanıtırken; nüfusu, demografik yapısı, siyasî ve dinî hayatı, ticaret ve teknolojisi, eğitim kültür ve basın hayatını anlatmaya çalıştık. Ayrıca; Başkurt, Tatar ve Altay halk inançlarına, Karakalpakistan ve Altay'da yapılacak, iki Türkoloji kurultayına, Türkistan Halk Harekatı'na ve Kürt Türkleri'nin Başkurdistan'daki algılanış biçimlerine dair tespitlerimizi aktardık.

Bunlar çok kere ikinci elden bilgilerdi. Ancak, Türk kamuoyunca bilinmiyorlardı ve bize göre bilinmeli idiler. Başkurdistan'da yaygın dilin Rusça olduğu bilinirken, Başkurt ve Tatar Türkçeleri de, ilk bir haftada öğrenilecek kadar Anadolu Türkçesine yakın değildiler.

KURULTAY (Seksiyonlar-Geziler- Saban TOYU- A. Z. Velidi TOGAN Günleri):

Ufa Uluslararası Türkoloji Kurultayı 10-14 Haziran 1997 tarihleri arasında yapılırken, programa şehir gezisi, Saban TOYU ve A. Zeki Velidi TOGAN Günleri diye bölümler de alınmıştı. Biz, bu kurultay münasebeti ile, 7-16 Haziran 1997 tarihleri arasında Ufa'da bulunma imkanı bulduk. İdil-Ural Türk Dünyası'ndan Çuvaşlar, Uluslararası Çuvaş Kongresi'nin ilkinin 1998'de Çuvaşistan'ın başşehri Çubuksarı'da yapmayı planlıyorlar. Uluslararası Dünya Tatar Kurultayı'nın ilki 1996'da Kazan'da yapılmış, bu yıl ikincisi aynı yerde, Genel Tatar Nüfus Sayımı ile birlikte yapılacaktır. Ufa'da yapılan bu yılki kurultayın ilki 1926 yılında Bakü'de, ikincisi 1992 yılında Kazan'da yapıldığı ifade edildi. Biz, açılış, kapanış ve folklor-mitoloji seksiyonlarını izleyebildik. Dinlediğimiz tebliğlerden en fazla dikkatimizi çeken; Rafael Muhammedtinov'un "Ümmetten Millete Doğru ve İslamın Kültür Mirasının Rolü" isimli tebliği oldu. Yazıda modern Tatar zihniyetinin oluşumu tartışılırken; Tatar Türkleri'nin geçmişinden ilmekler alınmakta, çağdaş Türk milliyetçiliğinin meydana gelişinde batı ve İslam medeniyetlerinin etkileri irdelenmektedir. Ziya GÖKALP, Yusuf AKCURA, Musa BİRGİ'nin rolleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

- Kurultay Ufa Millet Meclisi Kongre Salonu'nda yapıldı. Açılışta, yaklaşık 500 kişi vardı. Cumhurbaşkanının mesajı okundu. Başbakan Yardımcısı açılış seksiyonu divanına katıldı.

- Açılış seksiyonunda Diyanet İşleri Başkanı da konuştu. Kendisinin Bulgar Türkleri'nin İslamiyeti kabullerinin 1108. yılı münasebeti ile yapılacak etkinliklere katılmak üzere, Tataristan'dan aldığı bir davet üzerine Tataristan'a geldiğini, bu vesile ile de Başkurdistan'daki bu toplantıya kısa süre de olsa katıldığını söyledi. Fazla kalamıyacağını özür dileyerek belirtip ayrıldı.

Nuri YILMAZ'ın bu konuşması yer yer tepkilere yol açtı. Başkurdistan'da yapılan bir toplantıda, Tataristan'ın isminin geçmemesi gerektiği belirtildi. Bu açıklama da kasıt arıyanlar oldu. Tatar-Başkurt gerginliğinin T.C. tarafından bilinmesi gerektiği ileri sürüldü. Bu münasebetle Türkiye'den gelen Türkologların, Diyanet İşleri Başkanının açıklamasında bir kasıt olmadığını, Türkiye'nin Başkurt Türkleri ile Tatar Türkleri arasında taraf olmadığını, Türkiye'nin Türk Dünyası'nın bütün kesimlerini aynı ailenin fertleri olarak gördüğünü belirttik.

Diyanet İşleri Başkanı, salona Talat TACETTİN (RF İslam Cemaatleri Din Temsilcisi) ve din görevlisi giysili iki kişi ile girdi. Başkanın 4 özel araba ile gümrüğe girmeden Başkurdistan'a girebilmesi Ufa'da büyük yankı yaptı.

Talat TACETTİN, Başkurt-Tatar, Çuvaş bilhassa Başkurt-Tatar ittifakı için "İdil-Ural Mefkuresi"ni temsil ediyor. 1990'lı yıllarda bu fikri savunan açıklamaları olmuş, Ural-İdil İttifakı, 1910-1915'li yılların Başkurt-Tatar-Çuvaş ittifakını Ruslara karşı savunan ideolojik bir siyasi çizgi iken Z. V. TOGAN'ın anti-komünist Başkurt milliyetçiliği gütmesi, Sultan GALİEV'in Lenin safhasında yer alması sonucu dağılmaya mahkum olmuş bir harekettir.

Başkurdistan'da Talat TACETTİN'in, bugün resmen temsil ettiği dinî statüye rağmen, Başkurdistan Müftülüğü oluşmuştur. Bu Başkurt-Tatar ittifakına bir tepki hareketidir. Talat TACETTİN'e karşı olan tavır da, bu ittifakın onaylanmayışı ile izah edilmektedir.

- Kurultayda konuşan Tatar profesörler, Sovyet Kültür Emperyalizmini tel'in ettiler. Başkurtlarla Tatarların ittifak yaptıkları başlıca noktalardan birisi Sovyet Rusya karşıtı olmaktır. Moskova'ya duyulan alerji Sovyet döneme kritik getirerek anlatılıyor.

- Türkoloji Kurultayı'nın ilki 1926 yılında Bakü'de, ikincisi 1992'de Kazan'da yapılmış iken, üçüncüsü 1997'de Ufa'da yapılmış oldu.

"Bu tür kurultaylarda millî tezler oluşturuluyor. Bu bakımdan Ufa kurultayı yararlı oldu. Genel anlamda Türkiyat'tan yana olmanın Türklüğe neler kazandıracığı Türk Dünyasının Türkologları tarafından tesbit ediliyor. Bu tür gelişmeleri izleyen diğer milliyetler milletlerinin tezlerini tespit ediyorlar. Siyasi ve kültürel Türkçülüğün geçmişteki hataları tartışılıyor. Kadrolaşma ve örgütlenme oluyor".

Kazakistan adına konuşan K. M. ULUSAEV, emperyalizmin Türk fikir ve kültür hayatına verdiği zararları anlattı. Bu tebliğ, bugün izlenmekte olan Türkiye'deki Dış Türkler politikasına katkıda bulunabilir. Zira tebliğde ATATÜRK-Y. AKÇURA-Z. GÖKALP etkileşimi tahlil ediliyor.

Tatar Türkleri'nin, Tatarlık duygusu etrafında toplanmaları başlangıç dönemi itibariyle, genel Türkçülüğe giden yolda işabeşli olabilir. Dünya Türkmenlerinin, Dünya Kırgızları'nın kendi aralarındaki ittifak döneminin yararlı olabileceği gibi, Dünya Tatar ittifakı sağlanarak, Bulgar Türkleri, yani İdil-Ural Tatarlarının, bugünkü anlamda oluşmaları gerçeğini daha net ortaya çıkarılabilir. Son yüz yıl boyunca Bulgaristan'da Evladı Fatihan olan Müslüman Türkler ile Hıristiyan Türkler arasında, yani Bulgar Türkleri arasında mücadelenin mahiyetini maalesef anlatamadık. Konunun uzmanlarından sadece Ahmet Tecemen, din farkı ile iki Türk kesimin kavgaya itildiğini anlayabilmişti.

Doç. Dr. Bahtiyar KERİMOV, Özbekistan adına yaptığı ortak Türk dili konulu konuşmada, Türk lehçelerinde ortak bir dilin nasıl yapılabileceğini logoritmik olarak formüle edip anlatmıştır. Türk dillerinden nasıl kelime seçilebileceğini, hangi kelimelerin alınabileceğini izah etmiştir. Bu çalışmanın yapılabilmesi ile Türk bölgelerinin birbirini anlayabileceklerini, Türk Dünyasının zengin bir dile kavuşmak suretiyle güç kazanmış olacağını, Rusça gibi dillerin boyunduruğundan ancak böyle kurtulunabileceğini anlatmıştır.

Rusça konuşmak, Rusça konuşarak meramını anlatabilmek bir çok Türk kesimde zarurettir. Zira birçok Türk kesimi, kendi dili ile konuşmak istese de, millî dilini yeterince bilemiyor, diğer Türk lehçelerini ise hiç bilemiyor. Bu hal ortak eğitim dili olarak, öğrendikleri Rusçaya mahkum olmalarına sebebiyet vermektedir. Ortak Türkçe formüle edilmek suretiyle Rusça'ya bağımlılık kaldırılmış olacak ve Rusça'ya olan tepki bilimsel ve realist bir tutumla karşılanmış olacaktır. Bu tez Başkurtlar arasında da taraftar buldu. Ancak henüz yeterince bilinmemektedir.

Moskova merkezli Slav kültür yayılcılığının, yeniden planlanmaya başlandığı bu dönemde, ortak Türk Dili projesi, bir PİB faaliyeti olarak ele alınabilir.

Ufa Türkoloji Kongresi'nde imkan nisbetinde de olsa yapılmak istenilen çağdaş kültürel Türkçülük olmasına rağmen, Başkurdistan Türkçüleri ile Türkiye Türkçülerinin Türk kimliği anlayışları aynı değildir. Başkurtça ile Türkçenin aynı dil olduğunu kabul eden Türkçü Başkurtların dahi bir kısmı, ortak fikri kabul etmemektedir. Ruslara karşı olan Başkurtlarda dahi, Rus allerjisi Türkiye Türkleri'nde olduğu gibi katı değildir. Bu gerçeğin bilinmesi tayin edici stratejilerin tesbiti itibariyle çok önemlidir. Realist olmayan fazla romantik adımlar, hayal kırıklığı yapabilirler.

I. Ufa Türkoloji Kongresinde, kongreye merkez teşkil eden Başkurt Meclis Binası'nın önündeki gönderlere, Türk Cumhuriyetleri'nin bayraklarının çekilmiş olduğu

ifade edildi. Kurultaydan sonra bu olay "Türkçü" nitelikte bulunmuş, "Başkurt Cumhuriyeti'nin, Federasyonla arasının açılmasını önlemek amacıyla 1997'de bayraklar asılmamıştır" tarzında özel bir açıklama yapıldı.

Özel konuşmalarında Ruslara ve Rusçaya karşı tavır koyan Kırgız, Kazak ve Özbek Türkologlar, kongrede tebliğlerini Rusça vermişlerdir. Kongrede rahatlıkla gözlenilebilen bir Moskova baskısı ve Moskova'dan çekinme hali hissediliyor. Başkurt bilim adamları ve profesörler biraz teşvik edilince tebliğlerini Başkurtça verebilmektedirler. Ancak akademik mevzuatları, genç bilim adamlarını Rusça konuşmaları için zorlamaktadır.

Adı, Türkistan Halk Harekatı olmasa da, Dünya Türklüğü'nün bir parçası olma suuru, Türk Dünyası'nın her kesiminde var. Dozu ve taraflarının miktarı farklı da olsa, bu suuru taşıyanları nerede olsa da bulabiliyorsunuz. İncelik, Türk Dünyasının farklı kesimlerine, sosyal-antropolog gözü ile bakabilmektedir. Türk Dünyası, çeşitli sosyal ve tarihî süreçlerden geçmiş ve onun millî kimliği şekillenmiştir. Bu bir realitedir. Ayrıca olumsuz gibi görünen bazı yapılanmaları yıkmak değil, Türklüğün ortak menfaatına uydurmak gerekir kanaatindeyiz. Başkurt bilim adamlarının, Türkiye ve benzeri Türk ülkelerinde yapılan İlmî Kurultaylara davet edilerek başlatılan aynı millete mensup olma yolundaki Türk şuurlanması giderek artmaktadır. Ufa kurultayı bu şuur tırmanışına yeni bir güç kazandırmıştır.

Prof. TENİŞEV tebliği münasebeti ile yaptığı konuşmada tepki almıştır. Türkiye'den Nadir DEVLET, "Türk Kurultaylarında artık kendi dilimizde konuşalım. Kendi tarihimizi kendi tarihçilerimizin yazma dönemi gelmiştir, eserler verilmeye başlanılmıştır. Rus tarihçilerini izleme mecburiyetimiz kalmamıştır. Türk tarihçilerinin eserleri inkar edilmemelidir" mealinde konuşunca, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Tataristan, Türkiye'den bilim adamları anti-Rus ortak paydada bir atmosfer oluşturmuşlardır.

Ufa'ya giden ve çeşitli Türk kesimlerine mensup Türkologlar her vesile ile; geniş anlamda, klasik manada ve dolaylı da olsa Türkçü çizgide birleşmişlerdir. Ancak temaslar ikili üçlü özel görüşmelerde cereyan etmiştir. Türkiye'den kurultaya katılanlar muhtelif gazete, dergi, radyo ve TV'de beyanatlar vererek, özel yemeklerde konuşmalar yaparak Moskova'ya karşı Başkurt şuurlanmasına ivme kazandırmıştır. Esasen ilmî tebliğlerin hemen hemen hepsi, dolaylı da olsa Rusya Federasyonuna karşı Türk halkların uyanmasını ve dayanışmaya geçmesini telkin mahiyetinde olmuştur.

Amaç, birlikte yaşayan mutlu insanların huzuruna çomak sokmak değildir. Böyle bir tutumu hiçbir kültür milliyetçisine yakıştırmayız. Ev sahibi ülkeyi'de sıkıntıya sokmayı düşünmeyiz. Ancak, sizin kültürünüz 100 yıl boyunca (ki bu süre Başkurdistan'da çok daha uzundur) Etnojenist ile asimile edilmiş ise, aydın olarak milletin için millî kültürünüz için yapacak birşeyleriniz olmalıdır.

Prof. Dr. TENİŞEV, dünya çapında ünlü bir Türk Dil bilimci olup, Türkiye'deki Türkoloji Kurultaylarına da iştirak etmiştir. Moskova Bilimler Akademisi üyesi iken, bu akademinin şimdi başkanı olmuştur. Bu akademinin RF'nda çok önemli siyasi fonksiyonu vardır. TENİŞEV kurultaya özel makam arabası ile Moskova'dan karayoluyla gelmiştir.

TEŞİNEV yaptığı konuşmada Türkolojinin bilim dilinin Rusça olması, Türkoloji merkezinin Moskova olması gerektiği üzerinde durmuş, Moskova'da yeni bir Türkoloji merkezi (bazılarına göre Türkoloji Akademisi) kurulduğunu, başkanın kendisi olduğunu açıklamıştır. Bu merkezin Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kaza-

kistan, Azerbaycan ve Türkiye'de şubeler açtığını belirtmiş, Türkiye'deki ünitenin başında Prof. İlber ALTAYLI'nın olduğunu söylediği ifade etmiştir.

Olay, Moskova'nın RF Federasyonu içerisindeki Türk kesimlere Türkoloji'den hareketle hükmetmesi şeklinde algılandı. Rusların bu hareketi ile bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve giderek Türk Dünyası fikir hayatına hakim olmayı hedeflediği tarzında değerlendirildi.

Bu olay münasebeti ile, SSCB dönemindeki Ruslaştırmanın yeni şartlarda tekrarlanmak istendiği üzerinde durulmuştur. Moskova karşıtı politikaların geliştirilmesi itibarıyla yararlı olduğu özel görüşmelerde belirtildi. Tatar Profesör konuşmasında Türklerin devlet kurucusu halk olduklarını, tarih sahnesinde çıkışta farklı isim almış olmalarının onların farklı kimseler oldukları anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir.

Ethem Pahinoviç TENİŞEV'e Moskova'da yapılan bir Türkoloji Kurultayı münasebetiyle, Suudi Arabistan'ın Moskova Büyükelçisi para ödülü verdiği ifade edildi.

Büyükelçinin ayrıca, Moskova Bilimler Akademisi'nde görev yapan altı Türkolog'a daha para ödülü verdiği söylenildi. Bu şahıslar için "Türkoloji'ye Moskova'nın merkezlik yapmasını isteyen bir kadrodur" denildi.

Bakü'de Türkologlar arasında dolaşan bir habere göre: Suudi Arabistan İslam Dünyası içerisinde bir Türk Dünyasının oluşmasına karşıdır. Bu manada bir Türk dili inkişafı ve Türkolojinin gelişmesini istememektedir. Bu neviden bir Türklüğü, İslamiyet karşıtı bir hareket olarak algılamaktadır. Suudi Arabistan Türkolojinin, merkezinin Moskova ve ilim dilinin de Rusça olmasından yanadır.

Azerbaycan aydınına göre Suudi Arabistan, Türk dili ve Türkolojinin gelişmesini, liderliğin Türklere geçmesini ve Türklerin anladığı manada laik İslam anayasasının gelişmesini istemediği için, böyle davranmaktadır.

- Kurultaya İrlanda adına katılan sosyal antropolog, aynı zamanda Başkurdistan üniversitesinde sözleşmeli personeldir. Yaptığı bir çalışma da, Başkurtlar ve İrlandalılar arasında kültürel antropoloji itibarıyla bazı benzerlikler kurunca, davet alıp Ufa'da göreve başlamıştır. İfadesine göre, IRA mücadelesinde haklıdır. Zira IRA Kuzey ve Güney İrlandalı'lar birleşmesini istemekte, İngiltere buna mani olmaktadır.

- Ukrayna'dan katılan doğu bilimci Krimologdur. Kırım üzerinde ihtisas yapmış. Kırım Tatarları'nın hayvan damgalarını incelemiştir. Ukrayna sosyal bilimcileri de Kırım'ı yakından inceliyorlar.

- Macaristan'dan bir TV ekibi Saban TOYU'nu filme aldı. Macarlar, Fin-Uğur ve Ural Altay kavim akrabalığını irdeliyorlar.

- Kurultayı, iki Fransız gazetesi adına Nur DOLAY isimli, bir Fransızla evli olan İzmir'de ve Paris'de ikamet eden bir Türk bayan gazeteci izledi, resmi zevattan beyanat aldı, her kesimden Türkologlarla görüştü. Bize dostca jestleri oldu.

- Almanlar adına işe, Berlin Üniversitesi'nden Prof. Dr. I. BALDAUF izledi.

Kazım MİRŞAN, çok eski mağara resimlerinden ve okunabilen ilk Türk yazılarından hareketle Türk yazı dilinin eskiliğini ve yayılma alanını belirlemeye çalıştı. Etrüsklerin Türklüğü konusunda ise, Ferit LATİVOV çalışmaktadır. Uluğ Türkistan'da ve Ortadoğu (Erbil)'da olduğu gibi Ufa ve Kazan'da da Sümer-Türk ilişkisi üzerinde araştırmalar yapıyor.

Kazım MİRŞAN, Mağara yazıları ve "Dip Tarihi" üzerinde çalışmaktadır. Tümen Tatarlarından iken, çocuk yaşta Türkiye'ye gelmiş, Almanya'da yüksek öğrenim yapmış, Almanca ve birazda İngilizce ve Rusça bilmektedir. Astrofizik uzmanıdır. Türk mitolojisinin Astroloji alanında çalışmaktadır. Ufa Türkoloji Kongresi'nin folklor seksiyonunda tebliğ vermiştir.

Kazım MİRŞAN, İtalya'da İngilizce olarak verdiği tebliğinde, Etrüsklerin Türk oldukları tezi üzerinde durmuştu.

Tebliğlere muhtelif vesilelerle tekrar deyinacağız. Bizim tespitimize göre Kurultay'a 361 tebliğci katılmıştı. Bunlardan; 209'u Ufa'dan, 16'sı Moskova'dan 38'i Kazan'dan, 15'i Çabuksarı'dan, 3'ü Nalçık'dan, 6'sı Türkiye'den, 2'si Taşkent'den 1'i Bişkek'den, 3'ü Alma Ata'dan diğerleri çoğunlukla Rusya federasyonu'nun, muhtelif yerlerinden Türkmenistan, Kafkas Halkları (Avar, Karaçay, Nogay, Çerkez) Güney Sibiry Halklarındandı. Tatarlar; Bulgar, Kırım, Sibir, Ufa Tatarlarını temsilen katıldılar. Türkiye'den; E. Türkmen, N. Devlet, K. Mirşan, Ö. Oğuz, M. Ergün ve Y. Kalafat katıldık.

Sesenler (Başkurt Halk Ozanları) konusunda tebliğ veren bir Başkurt bilim adamı, Başkurt halk kültür ve hamasetinde Sesenlerin rolünü anlattı. Yeni nesillere verilecek müzik derslerinde Sesenlerin de tanıtılmasını istedi.

Başkurt halk musikisi ile Başkurtça dil bilgisi öğretimi arasındaki ilişki üzerinde duran bir Başkurt bayan tebliğci müzikle dil öğretmenin pedagojideki önemini vurgulayarak Rus müzik parçaları ile Başkurt çocuğunun millî dilini öğrenemeyeceğini anlattı.

Kırgızistan'dan Prof. Dr. İmel MOLDAYEV verdiği çok anlamlı tebliğinde, Manas'da geçen Türk ve oymak isimlerinin geçiş şeklini anlatarak, bir milletin tarihteki boylarının zamanla farklı milletler olarak maksatlı tezahür ettirilmesine dikkati çekti. Daha sonra aynı tema, farklı tebliğlerde onomastik ve toponomi itibarıyla dile getirildi.

Kurultay'da her Türk kesim kendi dilinden konuşmak istiyordu. Ancak Rusça konuşmak ve Rusça tebliğ vermek ilmi olabilmek için zaruret olarak kabul etti-rilmişti. Rusça konuşmayan bir bilim adamına "tali-mahalli" gözü ile bakılıyor. İlmî olabilmek için ilim dili kullanmak, yani Rusça konuşmak istiyor, gönlünden kendi Türkçesi ile ilmi tebliğini vermek geçiyor. Ancak usulünce uyarılıyor, ikaz ediliyor Rusça konuşmak zorunda bırakılıyordu. Başkurt dostlarımız bize "Türkiye'de bir Tatar, Çerkez, Kırmanç, Zaza, ister ise kendi diliyle yakınları ile konuşabilir mi, Polis Tatarca (Tatar Türkçesi) ile konuşan bir kimseye müdahale eder mi, diye sordular. Tatar dostlarımıza "Tatar Türkçesinin çok zengin bir dil olan Türkçe'nin en güzel varyantlarından olduğunu, istemeleri halinde her ihtiyaçlarına, dillerinin cevap verebileceğini, bunu istemeleri gerektiğini anlatmamız olumlu sonuçlar veriyordu. Kurultay Türk halklarının millî meseleleri itibarıyla iletişimlerinde çok yararlı olmuştur.

İrlandalı Türkolog, tebliğinde Başkurtların Türk kimliğini vurguladıktan sonra, "Sosyal bilimlerin Türkolojinin kapsamına girmesi ile Türk halklarının kaynaşması hızlanacaktır" demesi salonda olumlu karşılandı.

Türkiye Türklüğünün kimliği, kültürel kimlik olarak algılanmalı. Atatürk bu teşhisi 100 yıl evvel koymuştur. Ruhu şad olsun. Bu yaklaşım Türk Dünyası'na da yansıtılmalıdır. Türklüğün kimliğine bu açıdan bakmak hem iç ve dış sorunları çözer, hem de daha çağdaş, hümanist ve realist bir yaklaşım olur. Böylece hiçbir halkın moral değerleri de rencide edilmemiş olunur.

Eşasen, Atatürk dönemi kültür politikası ve Türk Milli Kültür kimliği konusunda üretilen farklı fikirler, tekrar tartışmaya açılıp güncelleştirilebilmelidir. Hakikaten 100 yıl kadar evvel Anadolu ve Genel Türk Dünyası fikir bolluğu ve muhtevalılığı itibarıyla daha zenginmiş. Biz, Türk Ocaklarının yayınladığı gençlik örgütlerimizin

Başkanlarına ait konuşmalar arasında böyle bir tebliğ okumuştuk. Rafael Muhammetdinov'un Ufa'daki tebliği de bu karakterde idi.

Tümen Tatarları, Rusya Federasyonu içerisinde Ob nehrinin kenarında Kazakistan'ın Kuzey kısmındadırlar. Ayrıca Kazakistan'ın Yarkent ve Simpolat'ta, Çin'de, Kulca'da yaşamaktadırlar. RF'nunuda 800.000 Tümen Tatarı vardır. Kazakistan'da 80.000 Tümen Tatarı'nın bulunduğu ifade edilmektedir. Tümen Tatarları Kazakça ile Sibir Tatarcası arasında bir Türkçe ile konuşurlar. Tümen Tatarları, Kazakistan'a İslamiyeti getiren Türkler olarak biliniyor. Saban Toyu, Tümen Tatarlarınca da uygulanmaktadır.

Tümen Tatarları ve Başkurtlar Türkiye'den din kitabı beklemektedirler. Tatar ve Başkurt Türkleri'nin üzerinde durdukları bir diğer husus da, Ankara, İstanbul ve İzmir'de Türk Dünyası toponomi Sempozyumu yapılmasıdır. Türk Dünyası'nın başka bir yerinde bu sempozyumun baskısız yapılması mümkün değildir. Türklüğünü Nostratik (etnik, dil ve kültür) akrabalığı için bu sempozyum zaruridir.

Tümen Tatarları, 10.000'e tümen, milyona ulumin, 1/2'ye iki yarım demektedirler. Ayrıca vedalaşırken "Yolunuz ak yoldaşınız hızır bulsun" kapıyı kitle anlamında "kapıyı bağla" günebakan karşılığında günbakış. Ölesin karşılığında da "Adın adlara karışsın" denilmektedir.

Özbek bilim adamı Bahtiyar KERİMOV, ortak Türkçe konulu tebliğini dinledikten sonra düşünüyorum. Ortak Türkçe, Türk lehçelerinin mevcut gelişmelerine mani değil. Bu proje Türkçe'nin gelişmesine alternatif bir imkandır. Bu proje ile Türk bölgelerinde muhabbet artacaktır. Türkçe'nin Birleşmiş Milletler'de resmi dil olması sağlanacaktır. Böyle bir Türkçe'nin gelişmesi ile, bu dili bilen kimse rahatlıkla dünyayı dolaşabilecektir. Türk olmayanlar da 250 milyon tarafından kullanılan bir dili öğrenmek isteyecektir. Bir çok batılı eserini, bu büyük dille yazmak isteyecektir. Bir Türkün roman veya şiiri asgari 100.000 basılacaktır. Ortak Türkçe ile radyo ve televizyonlar yayın yapmak zorunda kalacaktır. Rusça, Arapça, Farsça ortak Türkçe'nin kendi aleyhlerinde olduğunu anlayıp Türkçe lehine yeni arayışlara geçeceklerdir.

Kurultay'da Karakalpakistan adına konuşan Sarıgül BAHADIROVA Türk Mitolojisinin ortak kitabının hazırlanmasının, Türk Kültür Birliği itibariyle önemi üzerinde durdu. Türk dilinin ve maşeri vicdanının tesisinde, böyle bir çalışmanın önemi üzerinde durdu. Gerçekte de, bu konuda Dünya Türkleri olarak metot ve teori birliğini sağlayamamıştık.

13 Haziran 1997 günü ev sahibimiz Başkurt Türkleri, Kurultaya katılan delegeleri Başkurt Devlet Opera Tiyatrosu Halk Dansları binasında, halk oyunları şölenine davet ettiler. Bu modern kültür ziyafetinde salon tamamen doluydu. Gösteri yapacak halkların takdimi Rusça yapılıyordu. Tatar, Başkurt ve Ruslardan oluşan devlet sanatçıları bütün oyunlarını sergiliyorlardı. Özellikle Başkurt ve Tatar müziği bana büyük ölçüde Anadolu'dan hoyratları andırdı. Gaziantep-Amasya yöresinin uzun yanık havalarına çok benzettim. Zaman zaman; Bursa'nın Kılıç-Kalkan, Kars yöresinin Şeyh Şamil ve Ege'nin Zeybek müziği adeta bir arada veriliyordu. Oyunlardan birisi bizim Azerbaycan ve Özbekistan'dan tanıdığımız "kıskanç" oyununu andırıyordu. Bu uygulamada kız oyuncular çapkın erkeğe karşı bir perde kullanıyorlardı. Müzikte bizim Slav çizgisi olarak tanıdığımız bazı Başkurt dostlarımızın, Hazar Türkleri ile Altınorda'nın mirası diye tanımladığı izler vardı. Orkestra fevkalade zengindi. Akordion ve Armonika ise, ses cümbüşüne hakimdi. Reşat RAHİMOV

isimli Başkurt Koray sanatçısı salonu coşturdu. Güzel oyunlardan birisi de "Ökçe" idi. Bu oyunda armonika hakimdi.

İdil-Ural'da Hristiyanlaşan Başkurt ve Tatarlara Udmurt deniyor. Udmurt müzik, kıyafet ve danslarında Başkurt ve Tatar folkloru hakim. Başkurdistan'da 10.000 Udmurt olduğu ifade edilmektedir.

Başkurdistan müziği ile Rus müziğinde yer yer bariz farklılıklar olmakla beraber iki müzik büyük ölçüde benzeşmektedir. Başkurt ve Tatar Türk musikisi, Anadolu Türk musikisine nazaran, daha çok sesli. Başkurdistan halkları folklor kalografisinde çok benzerlikler var. Rus folklor düzenlemesi doğudan ziyade batı çizgileri taşıyor.

Çuvaş müzik ve dansları ritm ve giyim itibarıyla Başkurt, Tatar ve Rus karması bir görünüm arz ediyor. Çuvaş Türkleri folklor kıyafetindeki baş bezeyişi, daha ziyade Anadolu'dakini andırıyor.

Ukrayna folkloru, Rus folklorunu andırıyor. Bilhassa halk müziği itibarıyla Ruslarınkine çok benziyorlar. Başkurdistan'da fevkalade az Ukraynalı var.

Yahudilerin folkloru, bir parça ile temsil edildi. Oyun, müzik ve figürler itibarıyla Şeyh Şamil oyunun başlangıç kısmını andırıyor. Oyun bir süzülüş ve uyanış sahnesiyle başlatılıyordu. Başkurdistan'da az da olsa Yahudi toplumu var. Bunlar Rusça konuşuyorlar ve Havra'ları yok. Bazılarına göre bunlar, Musevi Türklerinin yani Karaim Türklerinin bakiyeleridir.

Başkurdistan'da fevkalade az Koreli olmasına rağmen, onların folkloru da temsil edildi. Koreli'lerin kıyafet ve müzikleri Uzak Doğu ve Çin'i andırıyor. Başkurtlar ve Korelilerin halk musikisinde bazı ortak yanlar hissedilebiliyor.

Başkurdistan'da İspanyol, Bangladeşli ve Amerikalı yok; ancak bu ülkelerinde folklorları aynı daimi profesyonel ekip tarafından sergilendi.

Başkurtlar, Dünya halk kültürlerini kıyafet, dans ve müzik olarak bu derece başarı ile temsil edebildikleri, bu başarıyı gösterebildikleri için, kendileri ile iftihar etmelidirler. Biz de, Türkiye'de durum nasıldır? Kültür Bakanlığı'mızın profesyonel kadroları, Arab'ın, Fars'ın veyâ Yunan'ın danslarını sergilemek isteseler; müzik, kıyafet ve oyuncu bulabilirler mi?

Bir Başkurt kültür uzmanı dostum, halkların kültürel entegrasyonu konusunda bir değerlendirme yaptı. "Anadolu Türklerinin Anadolu yerli kültürü ile girdiği halk kültürü sentezi, Anadolu Türk halk kültürünü doğurmuştur. Başkurt-Tatar Türk halk kültürü de bölge halk kültürü ile girdiği sentezler sonucu Türk halk kültürünün İdil-Ural'daki tezahürünü doğurmuştur. Olaya kültür sosyoloji gözü ile bakılınca gerçeğimiz budur. Mevcut başkalaşma doğaldır ve itham etmeye hiç lüzum yoktur. Yapılması gereken İdi-Ural Türk halk kültürü ile Anadolu Türk halk kültürü arasında sentezlerin aranılması cihetine gidilmesidir" dedi. Bu noktada hatırıma şu iki husus geldi. Amerika, İspanya, Kore folklorunun temsil edildiği Başkurdistan'da Anadolu Türk halk danslarının temsili düşünülemez mi? T.C. Kültür Bakanlığı'nın halk dansları grubu, Başkurdistan ve diğer Türk kesimlerinin halk danslarını kıyafet ve musikisi ile sergileyemez mi? Türk Dünyasına kültürel ilgi sadece Türk devlet bayraklarını içeren duvar takvimleri yapılarak sağlamaz.

Başkurdistan aydını, Dünya halk müzik, kıyafet ve oyunlarını bihakkın incelemiş. Bu soydaşlarımız 4 milyonunun içerisinde 1.5 milyon, biz 70 milyonuz.

Türk Dünyası çok büyük ve bu büyük dünyada hergün yeni gelişmeler oluyor. Ülkeler bu gelişmeleri ilim ve habercilik adına doğal olarak araştırıyor ve takip edi-

yorlar. Türk aydınının, Türk Dünyasındaki gelişmelerin yanısıra, bu gelişmelere bağlı olan gelişmeleri de bilmesi, hayırlara vesile olur inancındayız.

13 Haziran 1997 günü Ufa Türkoloji kurultayına iştirak edenlere şehir gezdirildi. Rehberliği Rus mihmandar yapıyor, Rusça izahat veriyordu. Sıra "1557-1957 Rus-Tatar Dostluk Anıtı"nın tanıtımına gelince Sibirya, Kırım, Kazan, Nogay Tatarları ve bir kısım Başkurt delegeler, Rus rehberine çok sert tepki gösterdiler. Rehber konuşmasında "bu anıt istilacı Osmanlı emperyalizmine ve Kazan Hanlarının saldırılarına karşı Başkurt halkının korunması için Başkurt Rus ittifakı ile kurulmuştur" deyince büyük reaksiyonla karşılandı. Kazan Hanları'nın, bugünkü Tatar dünyasındaki kalıntıları Mirzalar-Tiginler-Beyler olarak devam etmektedir. Tepki gösterenler "Bu anıt kaldırılmalıdır. Bu anıt yüz karasıdır. Rus emperyalizminin simgesidir. Ruslar Ufa'ya girince yüzlerce Başkurt-Tatar'ın ırzına geçti. Binlerce insanı işkence ile öldürdü. Bu anıt Rusların Türklüğe kazığıdır" dediler. Kurultaya gazeteci olarak katılan Nur DOLAY'dan tepkilerini Avrupa basınına yansıtılmasını istediler.

Bu olay, dağınık ve ihtilaf halinde olan Tatarların ittifakını sağlarken Tatar-Başkurt yaklaşmasını da sağlamaya olumlu katkı yaptı. Kurultaylar karakterleri icabı, aydınlardan oluşuyorlar, geçmişi ve hali bilen aydınlar geleceğe yönelik ani ve yararlı adımlar atabiliyorlar.

Ufa merkezinde oldukça büyük bir parkta 2. Cihan Savaşı'nda Almanlara karşı savaştan Başkurt ve Rus askerlerinin anısına büyük bir anıt yapılmış ve anıtta şehitlerin ismi yazılmıştır. Anıt Türkiye'den kongreye katılan delegelere gezdirilirken Prof. Dr. Emir YOLDAŞBAYEV, "Biz Ruslarla ortak bir kültür geliştirdik, müzik, edebiyat, resimde birbirimizi etkiledik çok iyi ve uzun bir sosyal birlikteliğimiz oldu, acı ve tatlı günlerimiz oldu. Evliliklerimiz sürüyor. Başkurtlar da Rus düşmanlığı yoktur" tarzında bir konuşma yaptı.

Prof. Emir YOLDAŞBAYEV, Türkiye Türkologlarının gözardı ettikleri bir gerçeği açıklıyordu. Biz bu ortak kültürel hayatı davet edildiğimiz halk danslarında, gördüğümüz müzelerde ve katıldığımız Saban Toyu'nda da gördük.

Başkurdistan'da iki müze gezdik. Bunlardan ilki Lenin Etnografya Müzesi idi. Burası Lenin Evi denilen mevkide ve çok güzel bir mekanda idi. Tarihi bir sokak iki başından trafiğe keşilmiş. Bu sokaktaki 100-150 yıllık ahşap evlerin bahçesi, Başkurdistan'da belli başlı halklardan birisinin folklorik malzemenin teşhirine tahsis edilmişti. Binalar dıştan fevkalade idiler. Ancak iç döşemeleri modern müzecilik itibarıyla çok ilkel. Biz burada Çuvaş, Tatar ve Başkurt kısımlarını gezdik. Müzeler çok zengin değildi. Anadolu'daki herhangi bir ilin etnografya müzesi hiç mubağalasız, bu müzelerden çok zengindir. Ancak biz de Anadolu bağlamında, Türk milletini kuran halkın Türk olduğu gerçeği kabullenildiğinden, mesela, Yörük seksiyonu, Türkmen seksiyonu tarzında değil de, Antalya Etnografya Müzesi gibi illerimiz baz alınmıştır. Bu müzede bizi üzen bir şey oldu. Ev sahibi ülkeye karşı saygılı olmayı elden bırakmayarak, duygularımızı müze defterine aksettirdik. Müzede malzemeyi tanıtan bayanların hiç birisi Türkiye Türkçesini bilmedikleri gibi Başkurt, Tatar ve Çuvaş Türkçelerini de bilmediklerini ifade ediyorlardı. Ayrıca belki etnolog idiler, ama Türk etnografyasını yeterince bilmiyorlardı. "Yayık", "Bulgur", "Katıg" diyor, ancak sorularımıza açıklık getiremiyorlardı. Biz de müze defterine; Bir halkın ürettiği kültürü o halkın soydaşları millî dilleri ile dinlemek hakkına sahip olmalı, bu halkın kültürü kendi ülkesinde teşhir ediliyor ise bu, o halkın hakkıdır, mealinde açıklamalar yaptık.

Nejat Diyarbekirli'nin Hun Sanatı isimli eserinden resimlerini hatırladığımız koç, koyun ve at heykellerinin, burada maden üzerine kazılmışlarını gördük. Ayrıca Doğu Anadolu ve Kafkasya'dan Haluk Çay'ın tesbit ettiği koçlu-koyunlu mezar taşlarının burada biblo boyunda altından yapılmışları kazılardan çıkarılmıştı.

Kültür Bakanlığının bize gösterdiği sıcak yakınlık unutulur gibi değildi. Birlikte yenilen yemekten sonra bize Başkurt folkloru isimli eser ile birlikte, ünlü Başkurt balından hediye edildi. Sonra topluca Etnografya-Arkeoloji Müzesi'ne gidildi. Burası 4.5 milyonluk bir ülke için oldukça zengindi ve iyi döşenmişti. Her müze gibi burada da resim çekilmesi yasaktı. Dikkatimizi çeken hususları aktarmak istiyoruz. 200.000 yıllık olduğu ifade edilen ve Kordeş köyünde yapılmış bir kazıdan elde edilen "Hazar Mahmutu" nun iskeletini gördük. Bizi Hazar ismi heyecanlandırdı. Ancak tarihlemeği yanlış anlamış olmalıyız. M. Ö. 3-4 yüz yıla ait atı ile birlikte 3-5 insanın defnedildiğini gösteren "Boş Koziye" kazısını tespitlerini gördük. Hazarlarda kahramanın koşumlu atı ile birlikte gömüldüğünü, bazı Türk boylarında ikinci hayat için seyislerin de beyle birlikte defnedildiğini biliyoruz.

14 Haziran 1997 günü Sterlitamak-Baybuca Reyonu'na Saban toyu'na gittik. Burası, şehir merkezinden bir hayli uzakta, ormanlık bir yamaçta, çok yeşil bir bölgedi. Yamacın alt kısmında panayır türünden çarşı oluşmuştu. Halk bu toyu bir hafta evvel yapacakken biz konukların onuruna bir hafta ertelenmişti. Toya takriben 5.000 kişi katılmıştı. Bunlar, sadece Tatar ve Başkurtlar değildi. Ruslardan da kadın, erkek, çoluk-çocuk vardı. Bizim otobüsümüzü bir folklor ekibi karşıladı. Bizim de katılmamızla Başkurt halk oyunlarını oynadık. Çok daha evvel Ufa'dan çıkıp Sterlitamak il sınırına gelince bizi mahalli kıyâfetli bir ekip karşılamış "tuz, ekmek" ve kımız ikram etmiş, Zeki Velîdi Togan hocamızla ilgili hatıra kitabı vermişti.

Saban Toyu meydanı'nda Baybuca'da 30-40 kadar çadır vardı. Protokol çadırlarında Sterlitamak şehrinin belediye başkanı, başarılı personellerini ismen okuyarak onlara hediyeler verdiler. Ekibimiz adına Fikret TÜRKMEN bir konuşma yaptı. İlk gösteri, at yarışları idi. 6 koşu yapıldı. Beher koşuya 9-10 at katıldı. Birinci, ikinci ve üçüncü gelen yarışçılara ödülleri verildi. Sonra davetliler büyük bir otağa alındık daha sonra açık havada sora-masalarda yemek yenilip, kımız içildi.

İkinci sportif faaliyet güreşti.

Başkurt güreşinde havlu kullanılıyor. Beher pehlivanın bir havlusu var. Havlu bele atılarak rakip yere indiriliyor. Sonra sırası ile direğe tırmanmak, kalas üzerinde düşmeden yürümek, gülle niyetine taş fırlatmak, bilek güreşi yapmak gibi sportif karşılaşmalar yapıldı. Yılda bir defa yapılan bu müsabakada, çevrenin temiz tutulmasına azami dikkat edildi. Toya uçak ve helikopterler de katılmıştı.

Saban Toyu'nu dostumuz İmel MOLDAYEV'den sorduk. Kırgızistan'da; Manas Toyus, Koyun Toyu, Malcıların Toyları, At Toyu, Yılıkı Toyu yapılıyor. Azerbaycan'da Saban toyunun olmadığını, Gülle Yolağlı ifade etti. Mariya BULGAROVA, Nogay'da Tatyana HAPÇAYEVA'dan Karaçaylar'da Saban Toyu'nun varlığını öğrendik. Avarlar'da ise, eskiden yapılırken şimdi pek yapılmamaktadır.

Nogaylar kendilerini Tatar Türkleri'nin bir bölümü olarak kabul etmiyorlar. Biz Türk olmakla birlikte Nogayız. Türk Tarihine ve insanlık alemine Nogaylar adına hizmet verdik. Türk tarihi içerisinde Nogay tarihi, Tatar-Türk tarihinin dışındadır. Kafkasya'da Ak ve Kara Nogay olarak 90 bin oldukları ifade edilmektedir. Karaçay Türkleri de ağırlıklı olarak Kafkasya'nın Karaçay-Çerkezya bölgesinde 90.000 civarındadır.

Saban Toyu kır sofrasından kalktık. Yemekte bulunan, Türkiye'den, Başkurdistan'dan, Tataristan'dan, Çuvaşistan'dan, Altay'dan, Özbekistan'dan, Karakalpakistan'dan, Türkmenistan'dan, Kırgızistan'dan, Azerbaycan'dan, Nahçıvan'dan, Kazakistan'dan, Nogay'dan, Karaçay'dan, Avaristan'dan Türk Dünyası'nın bir çok yerinden Türkler birbirimize Başkurt Türkçesi ile Temli Bolsun (Afiyet olsun) dedik. Dönerken Stelitamak Belediye Başkanı, Başkurdistan Başbakan Yardımcısı'nın ve ilin üst düzey bürokratlarının bulunduğu mükellef bir yemek verdi. Bu yemekte Türk Dünyası'nın her kesiminden folklor örnekleri sergilendi, şehrin ses sanatçıları Işınbay Reonu. İzci Kampı'nın salonunda bize nefis bir konser verdiler.

A. Zeki Velidi Togan hocamızın köyüne giderken, bir avuç denilebilecek, Slav Topluluğu'ndan Türk Dünyası'nın büyük bir bölümü aleyhinde nasıl da, dev bir Rus milleti çıkarıldığını düşünüyorum. Nice bir Tatar Türk'ü zihni ile, fikri ile, sanatı ve muhayyeli ile Rus kimliğine sokulup Slavlık adına dünyaya lanse edilmişti. Çarlık Rusya'dan çekilenler yetmemiş gibi, Komünist rejim adına nice Başkurt-Tatar Türkü israf olmuştu. Altınorda ve Hazarların kültür mirasın Slavlık adına nasıl da sahip çıkılmıştı.

İmkanım olsa, bir Rusoloji Enstitüsü kurardım. Türkolojiyi öğrenmeden Rusların Ruslaştırma metotlarını incelerdim. Ruhun şad olsun Togan hocamız. Ziyaretine geldiğimiz arkadaşlarımızla evinin önünde ruhuna Fatih okurken; sadece hatıratını anmadık, "Türklüğün Mukadderatı Üzerine"yi de andık. Entojenist Türk Dünyası'nın meseleleri ile ilgilenen bütün Türk gençliğinin başlıca meselesi olmalı. Bundan 35 yıl evvel, Rus Prof. Storik "Rusya'nın Kuzeyinde yaşayan onbirmilletin artık dillerini bir daha ihya edemeyecekleri şekilde Ruslaştırdık" diyordu. Canım Sibir Türkleri, Altay kişi, senin Altay Kutay'ın benim Tanrım; bizim yardımcımız olsun. Uluğ Türkistan'dan soydaşlarıma yaratılan dil draması bir felakettir. Alfabe, gramerde, lügatçede yapılan tahribat Rusların yüz karası, bizim yürek yaramızdı.

Telaffuza göre, edebi dil ile imla dili anaşisini yaratılmasını Polivanov üstlenmişti. Sözlük çalışmaları sırasında Türk lehçelerini Fars-Arapların ve batılı ulusların dillerindeki müşterek kelimelerden temizleyip bunların yerlerine Rusça kelimeler getirildi. Devrik cümle yöntemi ile dilimizin ortak olan grameri bozulmuştur. Türk lehçelerinin müşterek yönleri kaldırılıp onlardan müstakil diller yapılması cihetine gidilmiştir. Bu dönemi, Türk efsane ve savaş kahramanlarından Rus hayatına mal edilerek, Rusça yapılmış yayımların dönemi izlemiştir. Böylece Türk halkları Rus vari düşünür ve hisseder olmuştur. Bu dönemde Kuzey Rusya'da yaşayan 25 küçük, okuma yazması olmayan Türk halkları bu yolla Ruslaştırıldı. Çok geçmeden, bunlar Türk bölgelerine Rus kimliği ile iskan edilip bu yeni kimliği muhafaza edebilmeleri için gerekli imkanlar kendilerine sağlandı. Radyolar, daha sonra televizyonlar, tek resmi dil olarak Rusça yayın yapıyorlar, gazeteler ise zaten Rusça çıkıyordu. Rusçanın, bu planlı ve şuurlu desteklenmesi konusunda iki dilli olmak mümkün değildi. Rusça hakim dil oluyordu. Sadece Türkçe 18 ayrı alfabe üretilmiş ise, Türkçe Rusça karşısında nasıl tutunabilirdi. Bu gelişmeler, halka tek bir sosyalist toplum oluşturmak için, milletlerin geçmişlerini unutmaları gerektiği şeklinde anlatılıyordu. Etnojenez; kavim, etnik kaynak esasını inkar ediyor, çeşitli unsurların linguistik, antropolojik bakımdan karışımını savunuyordu. Bu teorik, Ruslaştırma iki yönle kazanç sağlıyordu.

Türklüğün Rusya'daki kaderi İran'daki ile paralellik arzediyordu. Ruslaştırma ile Farslaşma adeta ittifak halinde idi. Türklere, Türkçe konuşan halk deniyordu.

Türk gençliğine yeni hedefler gösteren, Türk örgütlerine şunu öneririm: Etnojenezi ve işte, fikirde, dilde birliği realize eden politikalar geliştirin. RF'nundaki yeni Ruslaştırma politikasının sınırlarını keşfedememiş, Türk Dünyası'ndaki fikir ihtilaflarını takip edememiş, asgari 2-3 Türk lehçesini Anadolu Türkçesi kadar öğrenememiş, Türk Dünyası'na açılmış bir Türk işadammın yanında kendine yer bulamamış Türk milliyetçisi genç, kendisini kandırıyor demektir.

BAŞKURDİSTAN

(Demografi, Siyasî, Dinî, Ticarî, Sandî, Eğitim ve Kültürel Hayet)

Başkurdistan'ın nüfusu 4 milyon, başkenti Ufa'dır. Nüfusun % 22'si Başkurt, % 28'i Tatar, yüzde 39'u Rus, % 10'u Udmurt, Nari, Çuvaş'tır.

Başkurtlar ve Tatarların tamamına yakını Müslüman iken, Ruslar Ortodoks ve Katoliklerdir.

Ural dağlarının güneyinde, Tataristan'ın doğusunda ve Kazakistan'ın batısında yer alan Başkurdistan'ın yüzölçümü 143.600 km²'dir.

Yıllık petrol üretimi 2,5 milyon ton, işlenilen (rafineri olunan) petrol miktarı 50 milyon ton'dur. Yıllık doğalgaz üretimi ise 600 milyon m³'tür.

Başkurdistan'ın 55 milyon hektar orman alanı vardır.

Başkurdistan SSCB'nin ilk özerk Cumhuriyeti'dir. Bu statüsüne 23 Mart 1919 tarihinde kavuşmuştur. Kasım 1990 tarihinde Başkurt Parlamentosunda Başkurdistan'ın bağımsızlığı kabul edilmiştir. 13 Mart 1993 tarihinde ise Başkurt parlamentosu, Başkurt anayasasını kabul etmiş ve ilk cumhurbaşkanını seçmiştir. 03 Ağustos 1994 tarihinde ise Moskova ile ikili anlaşmalar düzenleyen metin, Başkurt parlamentosunca onaylanmıştır.

Başkurt parlamentosu, Rusya Federasyonu'ndan ayrılmak için 2-3 defa karar aldı. Son oylamalarda bu karara katılım % 70-80'leri buldu. RF (Moskova) alınan kararları kabul etmiyor. Başkurdistan gençleri ve parlamento RF'den ayrılma konusunda hem fikirdir. Tataristan Cumhurbaşkanı'nın RF'den ayrılma konusundaki kont hareketleri alkışlanmıyor ve Başkurdistan Cumhurbaşkanı pasiflikle suçlanıyor ama, netice alınabilecek konuma gelinmedi ise duygusal tepki anlamsızdır.

Başkurdistan'ın RF'den ayrılma isteğine karşı RF'nin "ayrılmanıza izin vermeyeceğiz. Zira Başkurdistan'da büyük bir Rus halkı var, onları ne yapalım? Ayrıca Başkurdistan'daki bütün tesisleri birlikte yaptık. Onlarda benim de payım var. Onlara ortağız" demektir.

Başkurt-Tatar ve Çuvaş birlikteliğini sağlam bir zemini oluşturabilmek; Türk Tarih ve kültürünün meselelerine vakıf sosyal antropologların planlı çalışmaları ile mümkündür. Bu üç Türk unsurunun ittifakı sağlanamadan, Rusya Federasyonu'nun bu bölgesinde, Türk-Slav ilişkileri sağlıklı çözümlenemez.

Tatar-Başkurt ihtilafını önlemek için yapılacak faaliyetler, Tatarlar ve Başkurtlardan hareketle değil de, ortak kültürel değerlerden yola çıkılmalıdır. "Ural-Altay" kavramı, "Bölge Dillerinin Araştırılması", "Ortak Üniversite", "Toponomik ve Quamastik Araştırmaları" "Ortak Cami İnşası" gibi S. Almas Galimcan'ın elinde bu tarz projeler var. Bu amaçla Sn. N. K. Zeybek, Sn. N. Yılmaz ve Sn. T. Yazgan'la temas halindedir. Prof. Yazgan, yeni yapılan camilerine bir çift avize göndermiştir.

Başkurdistan-R. Federasyonu ilişkilerini değerlendirdiğimizde;

Rusya, Başkurdistan'ın RF'den ayrılmasına kesinlikle izin vermez. Başkurdistan sadece petrol, doğalgaz ve bunlara dayalı sanayi itibariyle üretim bakımından önemli

değildir. RF'nin sanayi ve enerji entegrasyonu itibarıyla Başkurdistan'ın devreden çıkması Rusya'ya çok zarar verir.

Rusya ikinci harbinden sonra cephenin güvenli bölgesine tesislerini çekerken bir kısım harp sanayi de Başkurdistan'a aldı.

Başkurdistan, RF'nin dinlenme merkezindedir.

“Baskurdistan'a ayrılma imkanı vermesi halinde, yeni ayrılma taleplerin gelebileceğini Rusya bilir”.

Rusya bu dönemde RF'deki Slav potansiyeli yeni Slav ittifaklarla güçlendirme dönemi yaşamaktadır. Bu dönemde Başkurt kozunu açık oynamayıp zaman kazanmak istemektedir.

Başkurtlar isyancı ve yırtıcı bir toplumdur. Tarihleri başkaldırma ile doludur. Ayrıca Tataristan ve Başkurdistan'daki Rus yoğunluğuna rağmen bu toprakların ilk sahipleri Başkurt, Tatar ve Çuvaş Türkleridir. Bu nokta “sonradan gelmiş olmak” itibarı ile Rusların zayıf taraflarıdır.

Sovyetler Birliği döneminde Başkurdistan Parlamentosunda Moskova karşıtı hareket % 30 iken bugün % 70'lere çıkmıştır.

4 milyonluk Başkurdistan'da Başkurt nüfusu 1.5 Milyon iken Cumhurbaşkanı ve Başbakan Başkurt'tur. Moskova, Ufa'nın nazını çekmektedir.

Başkurt Parlamentosunda bütün Bakanlar Moskova'ya karşı bağımsız hareket ederler. Sadece Dışişleri Bakanları yoktur. Bu konuda Moskova'ya bağımlıdır: Dışişlerini bir temsilcilikle yürütülürken, gümrükte Başkurdistanlı Rus memurlar hakimdir.

Başkurdistan'da ilginç dinî fırkalar da tespit ettik. Bunları da açıklamalarımın arasına almak istiyorum.

Tatar-Başkurt Türkleri İslamiyete ilk girdiklerinde eski dinleri olan Hristiyanlığın izleri bir süre devam eder. İdil-Ural bölgesine gelmiş bir müslüman bakar ki, cami tam meyhanenin karşısında. Sonra namaz saati gelir. Namazı kıldırın sakallı zat, “Bismillah derler” der. Namazın her beyanından sonra “derler” diye ilave eder. Dışardan gelen Müslüman soran “Hocaefendi neden her defasında derler diyor.” Ona cevap verenler “O hoca değil, papazdır. Hoca dayandıramadık, emaneten namazı papaz kıldırıyor” der.

İdil-Ural'da mevsimlere göre günün bariz bir şekilde uzayıp kısaldığını biliyoruz. Aynı durum Kırgızistan'da da yaşanınca İslamiyete yeni giriş döneminde, cemaatin talebi üzerine Kırgız beyi emir verir, halk 10 yıl Ramazan orucunu kış aylarında tutar.

Türkmenin birisi bir gün alış-veriş için kasabaya iner, pazardan alacaklarını alır ve bakar ki Cuma selaları veriliyor. “Bir Cuma kılıyım ama keçimi, ne yapayım” diye düşünür. Dışarda bıraksa çalınacak, içeriye alsa camiye keçili girilmez. Nihayet arka saflarda kendisine bir sütun arkası bulur ve keçisini de yanına alır. Hoca vaaz verirken Türkmeni görür. Genel ifadelerle camiye keçi ile girilmeyeceğini açıklınca, Türkmen keçisine döner ve “buradan çıkalım bize bok atıyorlar” der.

Çarlık döneminde Çuvaş Türkleri gök Tanrı inancından Hristiyanlığa döndürülünce, sık sık Moskova'dan emir geliyormuş “Cenazelerinizi papazla gömün” diye. Yönetim farkına varmış ki her cenaze defninde bir papaz eksiliyor. Çuvaş Türkleri papazları da ölüleri ile birlikte defnediyorlarmış.

Tatarlar (Tataristan) RF'ne karşı direnmede daha aktiftirler. Tatar yönetimi son 2 yılda 3 defa RF'nundan ayrılma kararı aldı. RF, bu kararı tanımadı.

Çeçenistan-RF arasındaki savaşta Başkurtler Çeçenistan'a destek verdiler. Çeçenlerin safında savaşmaları için sürekli olmasa da asker gönderdiler. El altından ve açıktan Çeçenlere aynı yardım yaptılar. Bilhassa savaşın sonra inşaat malzemesi gönderildi.

Tatarlar ise RF adına Çeçenlerle savaşmaları için Federasyona hiç asker göndermedi. Sürekli Rusya'yı protesto etti. Çeçenlerden yana illegal yolla asker gönderdiler.

RF içerisinde, Moskova'ya karşı açığa çıkmamış bir İslam ittifakı var. Slav milliyetçiliğine ve Hristiyanlığa karşı Müslümanlar aralarında sempatiye dayalı bir ittifak içindeler. RF bu tür bir dayanışmadan rahatsızlık duyuyor. Böyle bir dayanışma kök salar ise, insiyatifin çoğunlukta oldukları için RF içerisindeki Türklere geçeceğini Ruslar bilmektedirler.

1991 yılında Başkurdistan dini serbestiyi elde etmiştir. Ülkede 1900'lü yıllarda 2.000 civarında dinî merkez var iken (Müslüman, Hristiyan ve diğer dinler itibariyle) 1996 yılında bu sayı 5.000'e ulaşmıştır.

Bütün Rusya Federasyonu Müslümanlarının dini merkezi Ufa'dadır. Ayrıca münferit dini merkezler ve cami çevrelerinde oluşan münferit cemaatler vardır. Bunlar medrese karakterli kuruluşlardır. Buralarda bilhassa gençlere dini bilgi verilmektedir. Bu tür öğrencilerin toplam sayısı 250-300 civarındadır. Müslüman halk Sünni-Hanefi, Hristiyan halk ise Protestan'dır.

Başkurdistan'da İslamlar arasında dini hayat büyük ölçüde sönüktür. Çok az sayıdaki camilerin cemaati çok azdır. Halk Müslüman olduğunu bilir, ancak bu bilgi ibadete yansımamıştır. Hristiyanlar arasında dini bilgi ve ibadete icabet daha fazladır.

Köylerde Hristiyan ve Müslümanların mezarlıkları farklıdır. Ruslar her köye asgari 2-3 Hristiyan aile yerleştirdikleri için bunların ayrı mezarlığı yoktur. Şehir merkezlerinde mezarlıklar din farkı gözetmeksizin ortaktır.

Mevcut camiler fonksiyonlarını yitirmişlerdir. Halk camiye aydı bir defa gelir. Bazan 3-5 ayda bir gelindiği olur. Namaz kılınmaz, Kelam-ı Kadim de okunmaz. Bir müddet oturulur, düşünülür ve gidilir. Daha ziyade bir günah işlendiği zaman veya pişmanlık duyulduğu zaman bu hal yaşanır. Böyle hallerde, Hocaya bir miktar para verilir ve kendisi için dua edilmesi istenir. Hristiyanlardaki günah çıkarmanın İslam halka yansıması çok görülür.

İslam halk hiç tereddüt etmeden Hristiyan aileler ile kız alıp vermektedir. Eşler evlilikten evvelki dinlerini yaşamakta serbesttirler. Çocuklara 16 yaşına geldiklerinde tercihleri sorulur. Çocukların dinî tercihleri kendilerine bırakılmıştır. İslam-Hristiyan izdivacından doğan çocukların İslamiyeti seçtikleri pek görülmemektedir. Hristiyan anne ve babalar, dinlerinin çocuklar tarafından seçilmesinde daha şuurcludurlar. Rusya, Çarlık döneminden itibaren Hristiyanlığı, Ruslaştırma başarı ile uygulamıştır.

İslamın yasakları arasındaki içki yasağı, genelde bütün Müslümanlarda olduğu gibi, Başkurt ve Tatar Müslümanlarında da itibar görmemektedir. Domuz etinin haram kabul edilişi ise Hristiyan Ruslarla yaşayan Türklere bilhassa bu bölgede fazla tepki ile karşılanmıyor.

Tataristan'da az miktarda Yahudi inançlı halk vardır. Bunlara Simbe-Setgünü-Cumartesi cemaati denir. Havraları yoktur. Rusça konuşurlar, muhtemelen Hazar Türklerindendir.

Tataristan'ın % 42'si Rus, % 49'u Tatar; diğer kesimi, Çuvaş, Fin-Uygur kavimleridir. Ayrıca Hristiyan Tatarlar vardır. Bunlara Kroşin denilmektedir. Çuvaşlar Hristiyan Türkler iken, Çuvaşlardan Müslüman olan çok az vardır. Hristiyan Çuvaşlarda Şamanlık dönemi Türk inanış izleri çok barizdir.

1997 yılında Dünya Tatar kurultayının ikincisi yapılacaktır. İlki 1996'da yapılmıştır. Kurultaya Sibir, Bulgar, Kırım, Nogay, Kırgız, Kazak ve Özbek Tatarlar katılacaktır.

1997 yılında Tataristan'da nüfus sayımı yapılacaktır.

Tataristan'da Tatarlar arası ittifak ta henüz yeterince sağlanamamıştır. Kabilecilik şuuru devam etmektedir. Geçmişte cereyan eden milliyetçi Tatar-komünist Tatar ithilafının hala taraftarları var. Giderilmesi için İdil-Ural ittifakı mefkuresi üzerinde durulmaktadır.

1937 yılında yapılan Sovyet Anayasası'na Sovyetler Birliği mensubu olan ülkelerden yabancı bir ülkeye karşı olanlar isterlerse SSCB'den ayrılacakları tarzında bir madde konulmuştur. SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan ülkeler bu maddeden yararlanmışlardır. Tataristan ve Başkurdistan RF'ndan ayrılma talepleri ile Ruslar karşısına bu madde ile çıkmaktadır.

Ayrıca Ruslar, Başkurdistan ve Tataristan'daki Rus nüfusun varlığını da bir gerekçe olarak ileri sürüyorlar.

Ruslarla; Başkurtlar ve Tatarlar arasında evlilik çok görülüyor. Bu konuda sınırlı bir şuurlanma başlatıldı.

Başkurt ve Tatarların en büyük felaketi içki müptelası edilmeleridir. Sağlam aile kurulamayınca sağlam milli toplum olunamamaktadır. Başkurdistan Cumhurbaşkanı ile televizyon konuşmasında Başkurt-Türk Kolejlerini misal verip, toplumumuzu ancak bu tür okullar kurtarabilir denilmiştir. Bu okulların mezunlarına "melek" de denilmektedir.

Tataristan ve Başkurdistan'da kendi dilleri ile okuma, TV ve radyo, yazılı basın artması, Türkoloji Kongreleri milli şuurlanmayı artırmıştır.

Altaylar'da "gizli müslümanlık" başlamıştır. Altay Türklerinin dini Gök Tengri inancıdır. Son yüzyılda sistematize edilmeye çalışılınca orijinalitesi kayıp oldu. Hristiyanlar sürekli, dinleri için taraftar ararlarken, Türkiye'ye çeşitli vesilelerle gelen Altaylılar'da İslama girme hevesi başlamıştır. Yönetimden ve çevreden çekindikleri için inançlarını dışa vuramamaktadırlar. Bu konuda Türkiye'ye yardım istemektedirler. Siyaset karıştırılmamış yalın haldeki İslamı yaşantı arzulanmaktadır. Başlangıçta gösterişsiz ve mübareki olmayan bir camiye ihtiyaçları vardır. Bu dileklerini T. C. Diyanete aksettirmek istemişler, ulaşamamışlar.

Denilmektedir ki:

Altay, Tuva, Saka ve Şor bölgesinde Gök Tengri inancı vardır. Bu inancı Japonlar ve Hristiyan Batı ilkel bulmakta ve kendi dinleri için sürekli misyonerlik faaliyetleri yürütmektedirler. Bizde dinî hayat pek dışarıya yansımaz. Mescidimiz ve din eğitimimiz yoktur. Bu durumumuza fakirliğimiz de eklenince gençlerimize misyonerler etkili olmaktadır. 20.000 kadar Müslüman Kazak bölgemizde yaşamaktadır. Bunlar hem dağınıktırlar ve hem de Müslümanlıkları sözdedir. Kendilerine bile yararları yoktur. Gök Tanrı inancı Altay Türkleri Hristiyanlaşırken ise Türklüklerini de yitirdiler. Zaten Türkçeleri oldukça farklıdır.

Yakın geçmişte UFA'dan İstanbul'la mal almak için gelen küçük esnaf miktarı şimdininin üç dört katı idi. Sadece İstanbul'dan alıyorduk. Şimdi İstanbul'dan mal almak isteği çok düştü. İstanbul siparişi karşılayamayınca, piyasayı doyuramayınca

bozuk mal imal etmeye başladı. Ürünlerin kalitesi çok düştü. İstanbul malına rağbet kalmadı. Dolar sizde çok artıyor. Türkiye'den bizlere hiçbir yeni kolaylık sağlanmıyor.

Türkiye Başkurdistan pazarını Yunanistan ve İtalya'ya kaptırdı. Şimdi Çin malları da çok alınmaya başladı. Yakında bu piyasayı tamamen yitirebilirsiniz.

Türk halkı bilhassa esnaflar ve erkekler bizleri fahişe zannediyor. Bu hal Türkiye'nin ticareti ve halkların dostluğu itibarıyla çok zararına uğruyor.

Elmira SAYGİNA, UFA'dan ticaret yapan 35 yaşlarında iş ortağı ve eşi Rus olan bir Tatar Türkü. Kendisiyle UFA'ya birlikte gittik. Uçağımızda 120-130 yolcu vardı. Bunların arasında sadece 8-10 erkek vardı. Diğerleri gibi İstanbul'a ticaret yapmaya gelmiş mallarını satmak için UFA'ya dönen Başkurt, Tatar ve Rus bayanlardı.

Nitekim UFA'dan İstanbul'a dönerken de yolcuların görünümü aynıydı. Aradaki fark yanlarındaki bavullarının boş olması idi.

UFA'nın çok katlı ve çok reyonlu iki büyük mağazası var. Türk malları sadece konfeksiyonda kendini hissettiriyor. Diğer satış sektörlerinde yokuz.

Elmira'nın Türk malının düşen kalitesi için koyduğu teşhisi UFA'da Vietnam malı plastik çanta satan Tatar çantacı tezgahardan da dinledim.

UFA'ya Başkurdistan havayolları ile Pazartesi, Çarşamba, Perşembe, Cumartesi gidilebiliyor, aynı günler dönülebiliyor.

Türk küçük esnafının Ufa'da vergi yükü fazla olduğu için, ticarethane açma şansı fazla yok.

1997 yılı içerisinde Ufa-Başkurdistan'da "Uluslararası İş Görüşmeleri Toplantısı" yapılmıştır. Bu konuda ilk karar 1996 yılında atılmış ve hazırlıklar başlatılmıştır. Bu toplantıya dünyanın muhtelif yerlerinden iştirakler olmuştur. En fazla katılım Rusya'dan gerçekleşmiştir. İkinci önemli sırayı Türkiye almıştır. Daha sonra Almanya, Fransa ve diğer ülkelerin firmaları katılmışlardır. Türkiye'den 12 firma katılmıştır. Söz konusu toplantının amacı, Türkiye'nin yatırımını/sermayesini Başkurdistan'a çekebilmek ve Başkurdistan'ın yer altı zenginliklerinin işlenebilmesini sağlamaktır. Bu toplantı beklenen ilgiyi görmemiştir. Türkiye'den ve dünyanın muhtelif ülkelerinden umulan katılım olmamıştır. Türkiye'den üç firma muhtelif anlaşmalar yapmıştır.

Bu kapsamda "plan safhasında" bazı anlaşmalar yapılmış olup, ismini açıklamak istemeyen bir Türk firması poli-proplain (petrol ürünlerine dayalı çok maksatlı bir üretim dalı) 30 milyon Dolarlık bir anlaşma yapmıştır.

Ayrıca Başkurdistan'ın PTT iletim ağına yenilenmesi için bir Türk firması, iç konsorsiyuma ortak olmuştur.

Bazı Türk firmaları Başkurdistan'da Başkurtlarla birlikte ortak turistik lokantalar zinciri kurmayı planlamaktadırlar.

Başkurdistan'da aralarında Zaman Grubu işadamlarının da buldukları "Başkurt-Türk Danış" firması gibi şirketler kurularak iş adamlarına ekonomik enformasyon sağlanması düşünülmektedir.

"Dilde, fikirde ve İşte Birlik" şiarına gençlerimiz pratik hayatta uymadıklarından bahisle hep sitem ettik. Madem ki, gittiğimiz Türk ellerinde özellikle TİKA'nın temsilciliği yok ise, basit de olsa yapabildiğimiz tespitleri aktarmaya çalışacağız.

Başkurdistan'da 4 Türk (T.C.) müteahhit firma vardır. Bunların 3'ü banka ve 1'i ise çarşı inşaatıdır. Ayrıca 3 fırın, 2 ihracat-ithalat yapan Türk (T.C.) firması da vardır. Ayrıca Zaman Gazetesi ve Serhat Firması, Kültür-Eğitim ve iş alanlarında geniş bir çevre oluşturmuştur.

Başkurdistan'da kısa zamanda kurulabilecek ve kendisini kıza zamanda amorti edebilecek iş alanları; Ayakkabı imalatı, Konfeksiyon atölyesi (iç ve dış giyim), Gıda sanai (ekmek fabrikası, fırın),

Lokanta (her seviyede), Süt, yoğurt kombine tesisi

Et ve mamülleri tesisi, Mobilya imalatı, İnşaat sektörü, Makarna, un ve benzeri tesisi, Mermer fabrikası, Bakır ve sair madenlerin işlenimi Türkiye'nin Başkurdistan'dan ithalini yapabileceği maddeler, Deri işlenmemiş, Kauçuk türleri, Petrol ve yan ürünleri (Plastik-Polietilen vs.)

Kok kömürü, Orman ürünleri alanlarındadır.

Başkurdistan-Türkiye münasebetleri 1992 yılından itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. Eylül 1992 ayında Başkurdistan Milli Eğitim Bakanı ile Türkiye'den Kayserili işadamlarının kurdukları "Serhat" eğitim-öğretim kurumu arasında yapılan bir anlaşma neticesinde Ufa'da ilk Başkurt-Türk lisesi kurulmuştur. 2 yıl içerisinde Heftikomski ve Sterlitomak şehirlerinde de birer lise açılmıştır.

Başkurdistan ve Türkiye arasında yapılan yüksek öğrenim anlaşması gereğince 30 Başkurt öğrenci yüksek öğrenim yapmak üzere Türkiye'ye gönderilmektedir.

1992 yılında Başkurdistan 31 ülke ile ekonomik ilişkiler içerisinde iken 1996 yılında ilişki halindeki ülke sayısı 71'e çıkmıştır. Ülkenin ihracatının % 21 petrol olmakla beraber ihracatının % 75'ini ülkenin sanayi ürünleri teşkil etmektedir.

Başkurdistan'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında Almanya, Türkiye, İtalya, İsveç, Macaristan, Finlandiya, İngiltere, Ukrayna ve Kazakistan bulunmaktadır.

Başkurdistan'da 360 yerli-yabancı ortaklıklar vardır. 50 yabancı firma merkezi, 70 yabancı firma temsilciliği bulunmaktadır. Son üç yılda bu miktar yaklaşık altı kat artmıştır.

Ufa, RF kapsamında petrol ve doğalgaz merkezlerinden biridir. Petrol sanayinin yan ürünlerine dayalı bir çok fabrika bulunmaktadır.

Ayrıca optik sanayi de gelişmiştir. İşçilik kaba olsa da gözlük camı, mikroskop, fotoğraf makinası mercekleri üretiliyor.

Yakın zamana karşı Ufa'da olan F-27 ve F-29 uçakların motor fabrikası şimdi Başkurdistan'ın başka bir şehri olan Stalitomak'a alınmıştır.

Ufa'da halen helikopter sanayi vardır. Bunlar Rusların tekerlekli helikopterleridir.

Başkurdistan'ın oto sanayi merkezi de Ufa'dadır. Burada otobüs türü büyük yolcu taşıtları imal edilmektedir. Ufa'da ayrıca, ihtiyacı karşılamamakla birlikte küçük bir gıda sanayi de vardır(Çikolata, un vs.)

Ülkelerin sanayi ve teknolojileri, doğal olarak her zaman mahrem tutulmuştur. Bizim yapmak istediğimiz Türkiye Türkü ve Başkurdistan Türkünü yeni ticari ve teknolojik ittifaklara sokabilmektir. Bu bilgileri, Başkurdistan basımından derlememize yardımcı olan dostlarımız da aynı duygular içinde idiler.

Başkurdistan'ın yıllık ihracat kapasitesi 2 milyar 300 milyon ABD Dolarıdır. Yıllık elektrik üretimi ise 300 milyon kw. saattir.

Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Başbakan Yardımcıları Başkurt'tur. Cumhurbaşkanı eski bir petrolcü olup, Rusya Federasyonu içerisinde Boris YELTSİN ve Viktor ÇERNOMİRDİN'i desteklemektedir. Anılan "Milli Ekonomiyi Kurma"yı hedef edinmiş ve milli ekonominin kurulmasını öncelikli bir mesele olarak belirlemiştir.

Milli ekonominin kurulmasına öncelik veren Bakanların arasında yer alan Milli Eğitim Bakanı Firdevs HUSAMETTİNOVA. Filoloji Profesörü olup Türk-Başkurt münasebetlerine önem vermektedir.

15.06.1997 günü Türk Türkologlarını Ufa'daki petrol rafinerilerine götürülmüştür. Burası araba ile yarım saat dolaşılabilen bir alandır. Türkologlar tesisleri dışardan gezebilmişlerdir. Tesislerde geniş bir karayolu bulunmakta olup, sözkonusu karayolu Ak İdil nehrine bağlantılıdır. Ayrıca demiryolu şebekesi de vardır. Kırka yakın faal baca ve yüzlerce tanker görülmektedir. Sözkonusu petrol tesisleri Ufa şehri ile bitişik olup, şehrin Kuzeybatısından şehri yarım yay gibi sardığı görülmektedir.

Bize hediye edilen "Işınbay Nefti" ve "Işınbay Reonu" isimli broşürlerden edinilen bilgilerden hareketle, Başkurdistan'ın her alanda geleceğinin çok parlak olduğunu söyleyebiliriz. Bu dökümanlarda Başkurdistan ve bölgesindeki yer altı zenginliklerinin bir kısmına dair yararlı bilgiler vardır. İşadamlarımıza öneririz.

Başkurdistan'ın bir TV kanalı ayrıca Ufa'nın bir kanalı vardır. Ancak daha ziyade Moskova kanalları seyredilir. Başkurdistan kanalı, Rusça ve Başkurtça yayın yapar. Başkurtların ayrıca iki radyo kanalları var. Türk TV kanalları sadece uydu anteni olanlar tarafından izlenir.

Türkiye ile ilgili Başkurt TV'ne pek haber yansımaz. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a girişi bilhassa Rus kanallarında tepki ile karşılanmıştır. Siyasi iktidar ile silahlı kuvvetler arasında sorunlar ise 2-3 kısa programla alay ederek yansıtılar.

Haftada bir defa Türkçe, Tatarca, Başkurtça ve Rusça çıkmakta olan Zaman Gazetesi Ufa'da da basılmaktadır. Tirajı 5000'dir. Tabloid boy ve 12 sayfa olarak yayınlanmaktadır. 8-10 personeli vardır. Yönetimle ters düşmemeye azami özen göstermektedir. Gazetenin resmi çevreler nazarında oldukça itibarı olup halk da gazeteyi ve mensuplarını sevmektedir.

Başkurdistan'da 1821'i kız olmak üzere toplam 2405 öğrenciye ilkökul evveli eğitim verilebilmektedir. Orta öğretim 3275 okulda 677.600 öğrenci ile sürdürülmektedir.

Başkurdistan genelinde 6 ayrı dilde eğitim verilmektedir. Eğitim dilleri, Rusça, Başkurtça, Tatarca, Çuvaşça, Marice, Udmurtça dilleridir. Başkurdistan'daki bütün öğrencilerden % 22.1'lik Rus olmayan halkların çocukları kendi dillerinde eğitim ve öğretim yapmaktadır. Halkın % 54.3'ü kendi dilini öğrenebilmektedir.

Başkurdistan'da 16 yetim çocuk evi, 28 yatılı okul ile 24 yatılı öğretim kurumu da özürülü öğrencilere eğitim vermektedir.

Yüksek öğrenim, ihtisas, uzmanlaşma itibarıyla Başkurdistan'da, 11 adet üniversite ve mümasili okul vardır. Bunların bölüm sayısı 169'dur.

Başkurdistan'daki 51.600 öğrenciden 35.200 öğrenci, gündüz eğitim veren bölümlerde okumaktadırlar. Bunlardan;

Başkurt Devlet Üniversitesi (BGU) 8900

Ufa Devlet Petrol Teknik Üniversitesi'nde (V.D.P.T.Ü.) 7700

Başkurt Devlet Pedagoji Enstitüsü (BDPE) 6500,

Ufa Devlet Ziraat Üniversitesi (UDZÜ) 6400,

Ufa Devlet Teknik Üniversitesi (UDHTÜ) 5300

Başkurt Devlet Tıp Üniversitesi'nde (BDTÜ), 3900 öğrenci okumaktadır.

Başkurdistan Üniversiteleri'nde 4544 profesör, 368 Doktor, 2320 Yrd. Doçent ve 7854 öğrenci vardır.

Başkurtların ana dili Türkçenin bir lehçesi olan Başkurt Türkçesi olmasına rağmen uzun süre resmi dil ve eğitim dili Rusça olunca bugün anadilini bilmeyen Başkurt nesilleri oluşmuş, bu hal Başkurtların Rusça'ya kısmen tepkisini doğurmuş ve son 2-3 yıldan beri diğer toplumlar gibi Başkurtlar da anadilleri ile öğretim ve eğitim yapabilme hakkını kazanmışlardır.

Moskova'nın Slav eritme politikasına karşı, Başkurtlar milli kimliklerini Baş+Kurt=Bey+arı olarak belirleyip kimlik direnişine geçmişler. Ancak Slav milliyetçiliğine karşı olan grup Slavlarla kader birliği yapan gruptan güçlü olduğu için, Başkurdistan 1552 yılında Rus işgali ile Slavların boyunduruğu altına girmek zorunda kalmıştır. 23 Mart 1919 yılında SSCB'nin ilk özerk Cumhuriyeti statüsünü elde etmiştir. Kasım 1990'da Başkurdistan'ın bağımsızlığı parlamentoda onaylanmıştır. 12 Mart 1993 tarihinde ilk Anayasasını kabul edip Cumhurbaşkanı seçmiştir.

Başkurt Cumhurbaşkanı Murtaza RAHİMOV Moskova'ya karşı sakin, sabırlı, tavizsiz ve kararlı bir politika izlemektedir. M. RAHİMOV, Çeçenistan konusunda Rusya'nın politikasını tenkit etmektedir.

Başkurdistan ile Moskova arasındaki politik denge petrol üretimine endekslidir. Petrol sanayi itibariyle RF'nin en önemli Cumhuriyetlerinden birisi olan Başkurdistan'ın bu durumu Moskova ve Ufa hükümetleri tarafından bilinmekte ve taraflar birbirlerine temkinli davranmaktadırlar.

Başkurdistan'da yazılı ve görsel basında sürekli bizimle duygularımızı paylaştı. İlk mülakatı Başkurdistan Sesi adına bir radyo muhabiri ile yaptık. Kurultay hakkında kanaatimizi soruyordu. Türkiye'de yapılan benzeri kurultaylardan bahisle Türklüğün millî ve milletlerarası sorunlarının çözümünde Türkoloji ve Türkologların önemini açıklayan kısa bir konuşma yaptık. Türkolojinin kapsamının daha genişletilmesi, sosyal bilimlerden diğer ilmi disiplinlerin de Türkoloji kapsamına alınmasını Türkolojinin dar anlamda sadece, Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk tarihi olmaktan çıkarılıp gerekiyor ise Türk sosyolojisi siyaset bilimi vs. de kapsamı gerektiğini belirttik.

İkinci görüşmemiz Başkurt Gençliği Gazetesi'nden bir muhabir ile oldu. Bize intibalarımızı ve Başkurt gençliğine varsa önerimizi soruyordu. Yaptığımız açıklamada Başkurt Türklerinin çok eski ve çok şanlı olan Dünya Türklüğünün bir parçası olduğu, bu parçalardan bu bölgede birisinin Tatar ve diğerinin de Çuvaşlar olduğunu, İhtilafa düşmeden kendilerine güvenmelerini, kendilerini yalnız hissetmemelerini, büyük mesafe aldıklarını geleceklerinin parlak olduğunu, İdil-Ural ittifakını iyi inceleyip iyi anlamaları gerektiğini belirttik.

Başkurdistan TV.'de bizimle birlikte bir canlı yayın yapıldı. Program Başkurt fikir hayatı ve Zeki Velidi Togan ağırlıklı idi. Yapılan konuşmalarda Başkurdistan'ın Türk fikir dünyasında önemli bir yer tuttuğu, Başkurt Türk aydınları ile Anadolu Türk aydınlarının birbirlerini Türk siyasi fikir ve kültür hayatı itibariyle çok etkilediklerini, A. Zeki Velidi Togan'ın Türkiye'de çok bilinen, çok okunan ve çok sevilen bir aydın olduğunu anlattık. Nadir Devlet'in bu konuda yaptığı konuşma oldukça muhtevalı ve etkili oldu.

Başkurt Türk Lisesi'nde okul idaresi bize TV ekranında izlediğimiz bir brifing ve faaliyetlerine dair bir dosya verdi. Dosyadaki bilgilere göre 1996-1997 yılı mezunlarında 36 öğrenci Dünyanın muhtelif yerlerinde üniversiteye girebilmişti. Öğrencilerinden % 72-73'ünü Tatarlar, % 3-3,5'ünü Ruslar, % 0,3-4 Mariler, % 0,3-4 Çuvaşlar, % 0,3-4 Yahudiler oluşturuyor. Mezunlarının % 19'u Başkurdistan, % 13'ü Türkiye, % 1'i Moskova, % 1'i Orenberg, % 1'i Magnitogorsk, % 1 Sibay'da oku-

maktadır. Ayrıca okullarının aldığı uluslar arası yarışma ödüllerinin branşlara göre gösteren bir doküman hediye etti. Bize verilen dosyadaki "Başkurt Türk Lisesi" isimli broşürde, liselerin hangi illerde ne zaman kuruldukları ders programları, kültürel etkinlikleri konusunda bilgi vardı.

Başkurdistan'ın en önemli iki sorunundan birisi gençlerinin alkole alıştırılmış olması ve bu soruna bağlı olarak sağlam aile kurulamaması.

Diğer önemli sorun, Başkurtlarla Tatarlar arasına sokulan ihtilaftır. Bize göre bu sorunun çözümü tarihi İdil-Ural ittifakındadır. Tataristan'ın % 49'u Tatar, % 41'si Rus'dur. Diğer kısmı, Fin-Ugur Kavimleri ve Çuvaşlardır. Başkurdistan'ın % 18'i Başkurt, % 25-28 Tatar ve % 50'den fazlası Rus'dur. Evvela Tatar dünyasının iç ittifakı sağlanabilmelidir. Kresinler ise Hristiyanlaşmış, Nogaylardır. Kendilerini Tatardan saymıyorlar. Kırım Tatarları Tatar olduklarının farkındadırlar. Tümen Tatarları Tatar ittifakının ne derece farkındadırlar bilinmiyor. Sibir Tatarlarının da bir takım sorunları var. Esasen Bulgar Tatarlarının dışında, Uluğ Türkistan'da bünyesinde Tatar Türkü olmayan Türk Cumhuriyeti yoktur. Tatar alemin de sorunları çok yavaş hallediliyor. Şimdi ise Mişeller (Mirzeler, Tatar aristokratları) el attılar.

Tatar-Başkurt aleminde hala kabilecilik maalesef devam ediyor. A. Zeki Velidi Togan, Ayaz İsaki, Yusuf Akçura, Sultan Galiev halâ farklı Tatar-Başkurt kesimler tarafından izlenebilmektedir. Hala; Biz "Bulgarız-Biz Tataruz" "Biz Tatarız-Biz Türküz" "Biz Bulgar'da olsak, Tatar da olsak; biz Türküz" hizipleri var. Başkurt Türklerinden S. Galievçilik ve A. İsaki izleyicileri var. Alimcan İbrahimov yanlıları "Biz Türk değil, Türküyiz biz Tatarız" diyorlar. Gençler "Kadimciler" ve "Ceditçiler" olarak ayrılmışlar. Bize göre dili, musikisi tarihi ortak olan bu soydaş toplumun kültür ve menfaatlerinin ortak oldukları üzerinde durulmadı. İdil-Ural ittifakı fikri işlenilmeli.

Esasen Tatar ittifakının sağlanması, Tatarcılığı Türklüğün dışına taşımak isteyenlere gerçeğin gösterilmesi hiç de zor değil. Kazan'da halâ Tatar Türkleri; "kim İstanbul'a gider. Gök Mescit'te iki rekat namaz kılar ve orada bir fakire sadaka verip Kazan'a dönerse hac yapmış gibi sevap kazanır" inancı var.

Başkurdistan'da tabiatın temin edilip kültürü yapılarak literatüre kazandırılan bitkilere Başkurt halk kahramanlarının isimleri veriliyor. Bütün mesele bu isimleri bütün Türk Dünyası'ndan seçmektir.

Havralarının olmadığından bahsettiğim ve Hazar Türklerinin kalıntıları olabileceklerine ihtimal verdiğim Tataristan Yahudileri Rusça konuşurlarken, Çuvaşlar arasında Gök Tanrı inanç izleri çok yoğundur. Başkurdistan'da İmam'a hazret, mes-cide meşhit ve ahıra hayvan sarayı denilmektedir.

Türk Dünyası'nda tren raya konulmuş ve ardından itilmiştir. Giderek hız alacaktır. Rampalarda yavaşlaması ve duraklarda durması doğaldır. Trenin rayın oturması ve hız almasında özel Türk liselerinin ve TDAV'nin önemli rolü olmaktadır. Rusların yaptıkları; alfabe, lugat, iskan gibi yapay asimile politikaları, geçici ihtilaf konusu olmaktan öteye gidemeyecektir. Türkoloji kurultay ve kongreleri son 5-10 yılda, Rusların 70-80 yılda aldığı mesafeyi ters çevirmiştir. Gelecek Türk Dünyası'ndan yanadır. Yeter ki Türkologlarımız ilmi zeminden şaşmasınlar.

Stelitamak'dan Ufa'ya dönerken A. Zeki Velidi Togan hocamızın köyü Işınbay'a gittik. Takriben 60-70 km. mesafe çevresindeki sırtların ağaçlık olduğu bir köydü. Yakınlarının yaşadığı ev ile kendi evi arasına ufak bir parka büstü yapılmış. Ziyaret edip ruhuna Fatıha okuduk. Bizi karşılayan kız çocuklar bize tuz-ekmek ikram ettiler. Sonra adına yapılan camiye gittik burası bir dönem köyün yönetim binası imiş.

Diyanet Vakfı'nun bu camiye bir görevli temin etmesi ve kiblesinde tadilat yapmayısı çok hayırlı olur. Köyün, hocanın adı verilen okulunda bize tamak ikram edildi. Hocanın adına açılmış bir tarih ve etnografya müzesi gezdik. Fikret Türkmen müze defterine grubumuz adına saygı ifadeleri yazdı. Ben yanımda özel olarak götürdüğüm birkaç denememi müzenin kitaplığına hediye ettim. M. Ergun, müzede Enver Paşa ve Atatürk'le ilgili Hocaya dair belgelerde olması yakışırdı dedi. Togan hocamız Türkiye Türkü-Başkurt Türkü yaklaşmasında bir kültür köprüsü olabilir. Ancak meselenin gerçek çözümü, "dilde, fikirde, işte birlik zinciri"nin son halkasıdır. Günümüz Türk genci asli branşı ne olur ise olsun, işte birliği ihmal etmemeli, 10.000 öğrenci projesi bu açıdan gözden geçirilebilmeli.

DİĞER HUSUSLAR

(Türkistan Halk Harekatı, Halk İnançları, Abakan Sempozyumu, Makis Sempozyumu, Kürt-Türkleri)

Lenin Müzesi'ni ikinci gezişimizde Seyitbay Baydulaev ile karşılaştık. Kendisini TÜDEV Kurultaylarından tanıyorduk. Turan Yazgan gibi bu dünyanın etkin isimlerinden ortak dostlarımız vardı. Kendisine başkanı olduğu Türkistan Halk Harekatı'nın son durumunu sordum. Türk Dünyası'nın meseleleri ile ilgilenenlerin bilmelerinde yarar var. Harekat 1990 yılında oluşmuştu. Başlangıçtaki üye miktarında büyük düşüş olmuştu. Bir dönem 500'ü bulan aktif taraftarı, sorgu, tutuklama ve sürgünlerle maalesef şimdi 50'lere kadar düşebilmişti. Uluğ Türkistan'da bulunduğu Türk ellerinde yönetimden baskı görünce maddi durumları da bozulmuştu. THH, Uluğ Türkistan'da ilk ciddi darbeyi Özbekistan'da yönetimden yemiştir. Bilindiği gibi hareketin Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Afganistan, Azerbaycan ve diğer Türk kesimlerinde küçümsenmeyecek organizasyonları vardı. Mensupları aynı zamanda Türkologdular. S. Baydulayev, aynı zamanda Özbekistan Türkoloji Araştırma Merkezi'nin de başkanıdır. Harekat il kurultayını 14-15 Temmuz 1990 tarihinde yapmıştı ki, bu aynı zamanda Teşkilat Kurultayı idi. Özbek Yönetiminin ilk karşı tavrı 1 Aralık 1991 tarihinde olmuştu. Daha sonra bu olumsuz tavır devam etti. 1992 yılı Nevruz bayramında THH, Taşkent'te bir açıklama yaparak Karabağ konusunda Azerbaycan'dan yana açıkça tavır koydu. Buradan hareketle Özbek yönetimi, THH'ni Özbekistan'ı Azerbaycan'ın durumuna düşürmekle suçladı.

S. Baydulayev kendi hatalarını açıklarken mertçe özeleştiri de getirmektedir. Tacikistan ve Kazakistan'da yönetime rağmen taraf olduk, demektir. Özbekistan hatta Türk Dünyası'nın Güney Sibiryaya veya Kuzey Uluğ Türkistan politikasının olmayışını THH'ya fırsat verilmeyişi ile izah etmek mümkündür.

Biz Türklerin bir zafiyetimiz var. Entel-jans ile entelektüel arasında gerekli bilgi iletişimini kuramıyoruz. Devlet arşivine tıktığımız bilgilerden aydınımız istifade edemiyoruz. Aydınımızın zamanında yararlanamadığı bilgileri 40-50 yıl sonra yabancı peryotlardan aramaya, kalkıyoruz. Basınımız Türk Dünyası fikir hayatına dair bilgi verirken çok yüzeysel ve yanlı davranmaktadır. Biz biraz da fikir dünyamızda yeni sentezlere imkan sağlanılmasını isteyerek tespitlerimizi aktarma cihetine gittik.

Seyitbay Baydulaev'den, bu yıl ikincisi 19-23 Haziran 1992 tarihinde Abakan'da Altay Türkleri Etno-Sosyal Yapısal Problemleri Sempozyumu için davet almıştık. Sempozyum organizasyonunu Hakas Devlet Üniversitesi üstlenmişti. Gitmek kismet olsa idi, Hakas Türklerinin Uluğ Türkistan'ın Kuzey bölgesinde misafiri olacaktık. Maalesef hazırlığımız buna müsait değildi. RF gümrük görevlileri 1 günlük vize

gecikmesini dahi ciddi sorun yapıyorlardı. Ufa'ya gitmişken üzülerek bu fırsatı kaçırdık. Her yıl yapılacak olan bu kültür şöleninde; Hakas, Teleüt, Şor, Altay ve yörenin diğer etno-sosyal problemlerini dinleyip anlamak mümkün olabilmektedir. Bilindiği gibi Hakas'ta 70.000 Hakas Türkü yaşarken Rusya Federasyonu'na bağlı bu Türk Cumhuriyeti'nin başkenti Abakan'dır. Tuva'da 10.000 Hakas Türkü yaşarken Tuva Türklerinin kendi yönetimleri yoktur. Rusya Federasyonu mensubu olarak alınırlar. Şor'da 5.000 Şor Türkü yaşarken Şor Türklerinin de kendi yönetimleri yoktur. Bölge Kıpçak'larının da durumu aynıdır. Keza, Kemirova'da yaşayan 2.500 civarındaki Teleüt Türkü'nün de kendi yönetimleri yoktur. Altay Türkleri 70.000 civarında olup, RF'a bağlı Federe Cumhuriyet olarak yaşamaktadırlar. Başkentleri Gorna Altayışki'dir. Batı Sibir'de yani Uluğ Türkistan'ın Kuzey Doğusu'nun batı ucunda 5.000 Kızıl Türkü, Kızıl Federe Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Uluğ Türkistan'ın Kuzey bölgesinin bu Türkleri arasında maalesef ortak bir organizasyon yoktur. Sadece Kurultaylarda bir araya gelebilmektedirler. Türk kültür milliyetçiliğini benimsemiş gençler için yeni bir hedef belirlemiştir. Bu hedef bu tür kurultaylara, gerekli misyonu yüklenerek şuurla katılmak ve bu Türk kesimleri arasında katalizator rolü oynamaktır.

Bizler maalesef kurultaylara davet ettiğimiz kimselerin eline davetiyelerin geçmesini dahi sağlayamıyoruz. Bir teklif daha yapıyorum: Türkiye'de her yıl yapılan TÜDEV türünden kurultayların özel seksiyonları oluşturulmalı. Mesela Sibirya Türkleri seksiyonu gibi. Bu toplantılar, yemek yenilme saatlerinde de düzenlenebilir. 6. Yapılacak olan TÜDEV kurultayında siyasî, iktisadî, kültürel, eğitsel, teknik komisyonların beherinde Sibir Türklerinin meselelerine yer verilebilmelidir. Daha önce yapılacak önemli bir hizmet var. "Ben milliyetçiyim" diyen her Türk genci asgari bir Türk lehçesinden pratik edinmeli. Bu birkaç aylık bir uğraştır. Anlaşılmayan konuşmalarla problemler çözülemez.

Seyahat gözlemlerinin yanısıra, tespitini yapabildiğim halk inançlarını da yazmaya, Avrupa Türklüğünün bir parçası olan Makedonya ve Uluğ Türkistan'ın güney bölümünü teşkil eden Kuzey Afganistan gezileri münasebetiyle başladım. Daha sonra bulunma imkanını yakaladığım Özbekistan, Türkmənistan, Kırgızistan gibi Türk elleri ile ilgili, kısa sürede tespit edilmiş halk inancı aktarmaları, bu alanda bu ülkelerde yazılmış yüzlerce cilt eserin varlığını görünce yaptığım çalışmalar bana başlangıçta fuzuli gibi görünmeye başladı. Çok geçmeden bu uygulamamla yanılmadığımı anladım. Zira bu kaynakların Türkiye Türkçesine çevrilmeleri ve aynı alfabe ile yayınlanmaları, ortak Türkçe ve Türk Dünyası'nın ortak alfabesinin beklenilmesini gerektirecekti. Ben yaptığım çalışmalarla tespitlerimi aktarmakla kalmıyor, başlangıçta Anadolu Türk halk inançları ile yaptığım karşılaştırmaları, seyahat çevrem genişledikçe daha kapsamlı alanlara yayılabilme imkanı buluyordum. Böylece Türkiye Türklüğüne Türk Dünyası'ndan inanç malzemesinin yanısıra literatür, metot ve teori de aktarmış oluyordum.

Başkurdistan seyahatimizden evvel, Başkurt Halk Destanlarından Ural Batur'ı okudum. Eser de; Ural Dağları'nın göğün ve canlıların yaratılışı, İslam öncesi inançlara göre doğanın kutsallığı, kötülöklere karşı mücadele veren Ural Batur'un ölümsüzlüğü arayışı ve ölümsüzlüğün insan oğluna ait olmadığını anlayınca da, hayat suyunu tabiata püskürterek tabiatın ölümsüzlüğünü sağladığı anlatıyor.

Biz, tasavvufu İslamiyet evveli Türk inanç sistemi arasında henüz yeterince anlatamadığımız çok güçlü bir bağın varlığını düşünüyoruz. Kainatın, yeryüzünün,

gökyüzünün, gökcisimlerinin, canlı ve cansız olarak bilinenlerin mitolojik inanç ve telakkilerde föksiyoner olmaları ile tasavvufdaki yaradılan her varlığın yaradanına karşı mesuliyeti olduğu, kainatın yaradanın yaradılmış olarak yansması olduğu, yaradanın eserinde tecelli ederken kainattaki her varlıkta tecelli edebileceği inancı arasında güçlü bir bağın varlığına inanıyoruz. Bu ünsiyetin izahı bütün dinlerin bir tek sahibi olduğun, yaradılıştan itibaren hiçbir toplumun inanç ve telakkisiz bırakılmamış olduğunun Kelam-ı Kadim’de açıklanmış oluşu ile izahı yapılabilir. Biz bu gerçeği halk inançları tespitlerimizde de görebiliyoruz. Vurgulamaya çalıştığımız bu hususu, Ufa’da derlediğimiz Altay Türk halk inançlarında da gözledik. Bu konuya tekrar dönülecek olmakla beraber, yapmak istediğimiz bu münasebetle satır arası mesajlarla sahanın ilgisinin dikkatini çekmekti.

Ural-Batur Destanı’nı okuyunca Başkurdistan’da yapılmış halk kültürü çalışmalarını da öğrenmiş oldum. Kurultay boyunca satışa sunulan eserler, Kurultayın ilgili seksiyonlarında sunulan folklor ve mitoloji muhtevalı 60’a yakın ilmî tebliğ ve tanıştığımız bu alanın uzmanları Başkurdistan’da bu alanda yapılmış çalışmaların zenginliğini görmemizi sağladı.

Türk Dünyası destanları üzerinde ihtisaslaşan Metun ERGUN ve millî folklor dergisini çıkararak büyük hizmet veren Öcal OĞUZ ile şu konuyu tartıştık: Türk Dünyası halk inançları çalışmaları, Türk Dünyası Destanları Külliyesi Türkiye Türkçesi’ne kazandırılmadan başlatılmalı mıdır? Bu soru biraz da “profesyonel çalışmaları yapmak var iken amatör çalışmalar yapılmamalı mıdır?” sorusunu andırıyordu. Diğer taraftan muhtevalı bir halk inançları çalışması gerekli alt yapının ikmalinde sadece destanlarımızı aktarmış olmamız yetmeyecektir. Destanlar gerekli hazırlıklardan sadece biridir. Kendimize verdiğimiz cevap “Bir taraftan destan türünde zaruri çalışmalar sürdürülürken diğer taraftan halk inançları çalışmaları sürdürülmeli, destan çalışmaları ve benzerleri tamamlanınca, elde edilen yeni kaynak imkanlarından hareketle, tekrar daha muhtevalı halk inançları çalışmaları yapılabilir.” Bu arada bütün seyahat anı denemeleri konu itibarıyla kombine edilir. Buradan hareketle metodumuza devam edeceğiz.

M. ERGUN ve G. İBRAHİMOV’un “Başkurt Halk Destanı Ural Batur”unu okuyunca tekrar anladık ki Türk Dünyası’nın büyük bir bölümünde Ruslar; Tatar, Başkurt ve Çuvaş Türklerinden, asgari yarım asır evvel, Türk halk bilimi ile ilgilenmişlerdir. Türk Dünyası’nın Ruslarla birlikte yaşayan diğer kesimleri için de durum pek farklı değildir. Sanki biz Anadolu Türkleri Türkiye için bu hizmeti yapabilmemiş miyiz ki? Bu hal, Türk halk biliminden hareketle modern Türk Dünyası’nı bizim inşa etmemizi geciktirirken, bizim inanç ve telakki malzememiz, Slav millî mefkurelerine malzemelik yapmıştır.

Tamamen mitoloji dünyasında geçen Ural-Batur Destanı’nda Ural’ın babası Yenbirzi (Canverdi) anası Yenbike (Can ana)’dır. Ural’ın savaştığı düşmanları; devler, ejderhalar ve cinlerdir. Bu mitolojik zeminde üstün başarılar gösteren Ural’ı halk Tanrılaştırır. “Yedigen Yıldızı, Akbozadı tutmak için gökyüzüne giden Ezreke Padişah’ın bahadırıdır. Yılkı at bozatin neslinden türemiştir. Öküzlerin boynuzlarının eğri, tırnaklarının ise yarım olması öküzlerin atasının Ural’la yaptığı savaş yüzündendir. Ural Dağı, Ural Batır’ın yaptığı savaş yüzündendir. Ural Dağı, Ural Batır’ın vücudundan meydana gelmiştir. Ural’ın kemikleri altın, gümüş gibi madenlere, kanı ise petrole dönüşmüştür. Ural’ın öldürdüğü devler de çeşitli dağlara döner. Ural’ın kardeşi Şülgen, Şülgen gölüne dönüşmüştür. İzil, Hakmar, Nögüş ve Yayık nehirleri

Ural'ın olağanüstü özelliklere sahip hanımlarından doğan oğullarının kılıçları ile meydana gelmiştir.

Ural Batır ile kardeşi Şülgen, yurtlarından ölümü bulup öldürmek için ayrılırlar. Ural gittiği her yerde ölüme meydan okur. Canlıları ölümden kurtarmak için hayat suyunu arar. Hayat suyunu Uma kuşunun yardımı ile bulur. Fakat o sırada gelen bir ihtiyarın sözleriyle hayat suyunu içmeyip dağlara serper. Bu yüzden Urallar bugün yemyeşildir.

Ural Batur destanında kahramanlar don değiştirme özelliğine sahiptir. Ural'ın karısı Huma kuşu donuna girebilmektedir. Aynı şekilde Ezreke'nin oğlu Zerkum, yılan veya balık donuna; Ayhan, kuş donuna, Ural'ın kardeşi Şülgen ise devler diyarında ejderha donuna girebilmektedir.

Ural Batur destanı, Akbuzat destanıyla bir daire meydana getirir. Akbuzat destanının kahramanı Hevben, Ural Baturla oğullarının bitiremedikleri mücadelelerini, savaşlarını yapmaya çalışır. Kötü dev, cinlerin ve ejderhaların su altı dünyalarını ve onların padişahı Şülgen'i tarumar eder. Ural Batur'ın devlet tarafından çalınan Akbozadı ile Elmas kılıcını almak için Hevben su altı padişahına gider. Orada Şülgen'in kızı Nerkes'le karşılaşır ve onunla evlenir. Akbozat ile Elmas kılıcı aldıktan sonra Şülgen'in ülkesini yok eder. Daha sonra Hevben, halka zulüm eden Mesem Han'la beylerine karşı savaşır. Han'ı yendikten sonra, Han'ın emri ile kanatları kırılan Huma Kuşu'nun ve esir Yedi Bahadır'ı kurtarır. Yedi Bahadır'ı Yedi Urug'a bey yapar. (M. ERGUN – G. İBRAHİMOV, Başkurt Halk Destanı Ural Batur, Ankara, 1996, sh. 12-13)

Bu geniş alıntıyı aktardıktan sonra, Türk Dünyası'ndan kendi branşları ile ilgili aktarma yapan uzmanlara dair bir açıklamam olacak. Asli alanları ile ilgili çalışmalarının yanı sıra, Türk Dünyasını dolaşamayan Türkiyeli okurlar için anılarını da yazmalıdır. Bizim Baybuca Reonu'nda katılma imkanı bulduğumuz bir Saban toyunda 40 civarında at isimleri vardı. Bunlardan hangilerinin eski Başkurt isimleri olduğunu bilemedik. Habrav, Yirence ve Kobagos, Karas, Bayık, Gabit, Sabiryen, İş Möhemmet, Tahir, Hamit, Hayrulla, ünlü Başkurt Sesenleridirler. Ural Batır Destanı'nın kahramanları; Yenbirzi, Yenbike, Şülgen, İzil, Hakmar, Nögös, Yayık, Zerkumu, Erzeke, Humay, Kahkaha'dır. At ismi olarka Akbozat geçmektedir.

Biz, Başkurtlarla Tatarların insan isimlerinde bir farklılık göremedik. İslamiyet kanalı ile giren isimler bütün Türk Dünyası'nda hemen hemen aynıdır. Bize Tatar ismi olarak açıklamalar; Elfire, Elmire, Igor, Deniz, Alek, Mecit, Velide, Ginyat, Ebilnagim, Nefize, Sultan, Vegide, Elbina, Zekide, Feyiz, Gamil, Mithat, Veluze, Reşat, Ahad, Ehat, Feniza, Femire, Filuze, Sile, Nail, Seviye, Mınnegalim, Osman Gaynit, Elife, Fanize, Seriyen, Güzel, Aygöl, Ayşe, Fatma, Gülçiçek, Leysen, Reise, Galiye, Münire, Diyana, Dilara, Dile, Feyruze, Haydar, Arslan, Gabbas, Gali, Hüseyin (ikizlerden birisi Hüseyin olunca diyerine Hasan ismi konuluyor. Bu uygulama Türkmeneli Erbil ve Kerkük'de de var.) İlsur, Tusar, Ahmet, Timur, (Başkurt-Tatar Türkçesinde Ali (A) ile başlayan erkek isimleri başına (G) olarak Gali olabiliyor) Bayazıt, Fatih (Başkurt-Tatar, Türkçesinde Osman gibi (O) ile başlayan erkek isimlerindeki (O) değişerek (u) oluyor. Osman'ın Usman olması gibi) Azamet, Azat, Marat, Murat (Bazan Murat, Marat olarak geçerken, iki kardeşten birisi Murat, diğeri Marat ismini alabiliyor.)

Yaşlılar da daha çok görünen eski Tatar-Başkurt isimleri Rezida, Güzeliye, Veliye, Azaliye, Remzilye, salavat, Rabiga, Merhaba, Müksine, Hatire, Ferhane, Zeytune, Hayırnisa, Meğdaniye, Minzifa, Reyhan, gençlerden ise, Aline, Aliye,

Güznazdır. Alek, İgor gibi Ruslardan alınan diğer bazı isimler; Elegerek, Liyana, Lena son dönemlerde eskiye nazaran Tatar ve Başkurt Türkleri Rus insan isimlerini kullanmazlarken Çuvaş Türklerinin insan isimleri büyük çoğunlukla Rus isimleridir. Bir kısım Başkurt ve Tatar Türk isimleri Rusça'ya adapte edilmiştir. Mesela soy isim olarak Rahmetullah, Rahmetulina olmuş Türk isimlerine (a) ve (na) ekleri ilave edilerek Rusçalaştırabiliyor. Bazan da İlt, Ilt, Aygöl; Aygülka, Dilare; Dilka olabiliyor. (Ovôva) ve (of) ekleri bütün soy isimlerde kullanılıyor. Esasen, Ufuk Tavkul'un Karaçay Balkar Türk insan isimleri için yaptığı etnolojik tahlili, Türk Dünyası insan isimlerine yapmak suretiyle Türk mitolojisine giden bir yol daha açılabilir.

Fazla muhtevalı olmamakla beraber Türk onamastiğine yararlı olabileceği düşüncesinden hareketle Ufa'da yaşamakta olan 255 ailenin etnik ve dini kimliğine bakmaksızın soy isimlerinin listesini çıkardık ifade edildiğine göre ov-of ve ova isim sonu ekleri de esasen Türkçedir. Çarlık döneminde Moskova şehir çevresine bir dönem iskan edilen Türkler için Moskova'nın şehir çevresine bir dönem iskan edilen Türkler için Moskova'nın dışında kalanlar ovalılar anlamında kullanılarak bugünkü şeklini almıştır. Diğer kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de Onamastik müteaddit tabakalaşmalar yaşamıştır. Birçok Türkçe isim Rusçanın malı edilmiş, daha sonra bu kültürün malı olarak Türkçeye girmiştir. Özetle, konunun irdelenmesi sanıldığı gibi yüzeysel davranılarak halledilmiş olunmaz. Tesbitini yapabildiğim aile isimleri, Aznabaev, Arişav, Alımuhammedov, Ahıyarov, Ayrov, Abdullin, Akmanov, Amirov, Azamotov, Ahmetova, Ahmetşin, Ahmedullina, Alibaev, Ahmediev, Ahmetcanova, Açıpova, Aftbaeva, Abdurraşitova, Ahtyamov, Buskunov, Bahadırov, Bişeva, Buharova, Bıldonova, Baysurina, Bagautdinova, Huseynova, Hubbitinova, Haybullina, Hacıev, Huseyinov, Habieva, Hızbullina, Husnuldinova, Hafikov, Hakıova, Hamzına, İlisayov, İhtişamov, Iskucina, İdelbaev, İdrisov, Isbulatov, İbrogimov, İbanova, İşberdin, Davletşin, Dıluhammetov, Galyauddinova, Garaeva, Galin, Garipov, Gyasına, Galyouddinov, Gallyanov, Golina, Muslennikova, Muhammediyanov, Mudarisov, Fatihova, Gibadullina, Matueva, Macitov, Gabdrafikov, Gızutdinova, Minibaev, Malyarın, Muhammedina, Minibaeva, Murzabulatov, Malçotin, Masleminkova, Marafurov, Mursadov, Macitov, Miniyarova, Pronina, Pısyancın, Petrov, Pıyazyapov, Pısyancın, Padinov, Povarisov, Kosımova, Kulişarinov, Karimov, Kulbahtin, Kuzeev, Kutuşeva, Kiekbaev, Kınıyabaeva, Kiekbaev, Kotov, Kuımuhammedova, Kunafin, Koşanova, Kutluahmetov, Kutlumuhmetova, Kıldıbekova, Kerimova, Latimov, Lavletbaev, Lavletsina, Cosupov, Ravilava, Ramazanova, Rahmatullina, Rahimova, Raemgucina, Sangatova, Suleymanova, Sibagotov, Sangareeva, Salihov, Süleymanov, Sakurov, Şayhislamov, Şakurova, Şarimov, Süleymanova, Şahıslamova, Sapirova, Sultangareeva, Sultanov, Safın, Salimova, Şahahmetov, Sultangareeva, Salmanova, Sarinova, Şeyhislomov, Sisanbaev, Şafikullina, Sayahova, Salimov, Sabitova, Sultangaleev, Şafii, Sultanbaeva, Sunarşına, Sufıyanova, Sayhulova, Yanguzev, Yakunov, Yaldaşev, Yakupov, Yolmuhametov, Yusupov, Latinov, Yuldaşbaev, Zeynettinov, Zaynullin, Zaripov, Zaripova, Zakıryonov, Zeynullina, Urazaeva, Uraksina, Uzbekova, Urazbaeta, Uraksin'dir. Bu miktardan 51 aile ismi akraba olmadıkları halde mükerrer çıkmıştır. Tesbiti yapılan soyisimler (ov) veya (ova) ile bitenler aynı ailenin cinsiyet belirten isimleri olduğu için bunları farklı saymak doğal olarak mümkün değildir. Örnek olarak ele aldığımız isimlerden % 80'inden (ov) ve (ova) son ekini kaldırır isek, Farsça üzerinden Türk Dünyası'na girmiş Arapa isimlerdir. Bunların arasında tasavvufi boyutu muhafaza edebilenler ve günümüz Türkiye

Türkçesi'nin tedavülünden maalesef kaldırılmış çok güzelleri de vardır. Merak ettiğimiz hususlar şunlardır: İslamiyet evveli Türk isim kültürünün ürünü iken yani Gök Tanrı inancı döneminden kalmış iken bugünkü Başkurtçada yaşayan isimler var mıdır. Ayrıca, Ruslar arasında İslami karakterli Başkurt aile isimlerinin nisbeti nedir?

19-23 Haziran 1997 tarihleri arasında Hakasya Devlet Üniversitesi başşehirleri olan Abakan'da yapılacak olan Sibiry Türklerinin etno-sosyal problemleri konulu sempozyum konusuna tekrar dönmek istiyorum. 1996 yılında yapılan birincisinden sonra bu konulu ikinci faaliyettir. Faaliyet Badema her yıl yapılacak. Faaliyeti Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. TUQUJEKOVA yapmaktadır. İncelemesi yapılacak Türk bölgede Hakas Türkleri Teleüt Türkleri, Şor Türkleri, Altay Türkleri vardır. Kurultaya katılacak olanların yemek, otel, yol ücretini kendileri karşılayacaktır. Abakan'a gitmek için Taşkent'e gidilmekte olan Abakan'a geçilmektedir. Türkmenistan'dan da gidilebilmektedir.

Bölgenin Türklüğü Hakas; 70.000 Başkenit Abakan Rusya Federasyonuna bağımlı bir Cumhuriyet, Tuva 10.000, yönetimi yok RF halklarından, Şor 5.000 yönetimi yok, RF halklarından, Kıpçak 3-4.000 yönetimi yok, RF halklarından, Teleüt 1500 Kimirova şehri ağırlıklı yönetimi yok. RF halklarından, Altay 70.000 başkenti Gorna Altayiski. RF'nin bağlı Cumhuriyet, Batı Sibir Cumhuriyeti, başkenti Kızıl, 5000'dir. Bu Türk halklarının arasında bir dayanışma yoktur.

Goloyonov Salavat isimli Başkurt Üniversitesinde görevli bir Başkurt (Belikii Hay Ben Istoriceskie Kopni Bowkopdsko-Onglis Kono Yazıkap I Karni Bowkopdsko angli Kogorvo Razika I mifologii God, 1997) isimli bir kitap yazmıştır: Kitapta Başkurtlar ile Kürtlerin aynı soydan geldikleri ve aynı mitolojik değerleri paylaştıkları anlatılmaktadır.

Kitabın iç kapağında büyük boy, Turgut ÖZAL'ın resmi vardır. Resmin altında "Türkiye'nin Kürt Cumhurbaşkanı" yazısı bulunmaktadır.

Yazar, Başkurtların Sümerlerden geldiklerini, Kürtlerin de Sümerlerden geldiklerini, tarihi ve kültürel akrabalıkları olduğunu iddia ve izah etmektedir.

Eser Başkurdistan'da dar bir çevrede etkili olmuştur. Fazlada ciddiye alınmamıştır. Esere dair Başkurtlar Türkiye Türkologlarının kanaatini sormuştur.

Esere dair Türkologların ortak görüşü, fazla muhatap edip konuyu Başkurt gündemine yerleştirmenin doğru olmayacağı şeklindedir.

Başkurtlaca, Kürtler Başkurt iseler, Başkurtlar da Kürttür. Şu halde Kürtler de Kürttür tezi fazla taraftar bulmayabilir şeklinde değerlendirildi.

Başkurdistan'da Kürtlerin uyuşturucu ve kadın ticareti yaptıkları, Başkurtların Kürtlere akrabalığını iddia ederek Başkurdistan'da Kürtlere sempati toplanılması amaçlanmış olabilir kanaati de vardır.

Anılan kitaptan bir adet Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Enstitüsünde incelemek üzere Prof. Dr. F. TÜRKMEN İzmir'e getirmiştir.

Ufa Türkoloji Kurultayı 4 seksiyonunda yapıldı. Bunlardan birisi folklor seksiyonu idi. Bu seksiyonda Türkiye'den Doç. Dr. Öcal OĞUZ konuşurken dinleyenlerden birisi Kürt kimliği ve Kürt-Başkurt etnik akrabalığı konusunda ne düşünüyorsunuz? Tarzında bir soru sordu. Bu konuda Öcal OĞUZ, Y. KALAFAT, Metin ENGÜN, Kazım MİRŞAN açıklamalar yaptı. Türkiye Türk olmak için kişinin kendisini Türk hissetmesinin yettiğini, kültürel kimliği esas aldığımız Kürt kimliği diye orijinal bir kimliğinin olmadığını Kürtlerin sınır bölgelerinde oluşmuş geçiş kültürü-

nün mensupları olduğunu, Başkurtların olduğu gibi Kürtlerin de Türk milletinin bir kesimi olduğunu söyledik.

Kürt, Ermeni, Yunan ve benzeri konularda Türk Dünyasının muhtelif kesimleri için ilgili dil ve harflerle gerekli aydınlatıcı çalışmaların yapılması yararlı olabilecektir.

Başkurt-Slav kültür giritliği hayatın her kesiminde göze çarpıyor. Bir takside kazadan beladan korumak için Arapça ayetler var ise o taşıtı Rus şoförler kullanıyor. Veya Rus şoförün arabaya astığı Hz. İsa'lı posterini İslam şoför kaldırmıyor. Ona saygılı davranıyor.

Başkurdistan'da genelde ve bilhassa kırsal kesimde kızlar 17-18 yaşlarında erkekler 20-25 yaşlarında evlenirler. Bir Başkurt ailenin ortalama çocuk sayısı 2-3 adettir. Başkurt aile reisi evlendireceğın kızının kanaatini muhakkak alır. Başkurtlarda tek eşli evlilik vardır. Bir erkeğın birden fazla hanımı olmaz. Tatar ve Başkurtlarda Rus kadınla evlenilir ise, kadın erkeğın familyasına (ailesine) girer. Rus erkek bir Tatar veya Başkurt bayan ile evlenecek olsa, eşine sorar, eşi kabul eder ise onun familyasına girer. Başkurt ve Tatar Türklerinde baba evine gelin getirmek yoktur. Evlenen her erkek kendi evini açar ve eşini bu yeni eve getirir. Bu uygulama Tatar, Başkurt, Rus, Urmurt ve Merilerde aynıdır.

Bir Başkurt veya Tatar gayri müslüm erkek ile evlenir ise dünyaya gelecek çocukların dinlerinin tayini için çocuk 16 yaşına gelince ona sorulur. Çocuğın tercihi ne ise, ona göre tercih yapılır.

Belirli günlerde Tatarların ünlü yemekleri yapılır. Bunlardan bazıları Kızırtıyı (hamur içerisinde patates), mantı, kuymak, şaşlık, tukmaç aşı, beliş, kıymalı patlıcan, kıymalı patatestir. Tokmaç ise çorba karşılığıdır. Bizi evine yemeğe alan dostumuz Şayhulov Almas GALİMCAN dokümantasyon merkezini gösterdikten sonra "Hanım bu gün bize iki millî rızık yapmış" dedi. Bunlardan birisi çekçek-tüs idi bizim lokma tatlısına benziyordu. İki-üç santimlik krakerler boyunda bir tatlı türü idi. Diyerinin ise ismi üç puşmak yani üç köşe idi. İçerisinde et, patates ve pirinç olan üç köşeli hamur işi idi. Hamurun katlanması bizim mantıyı andırıyordu. Bu yemekler Sibiry Tatarları, Kazan Tatarları ve Başkurtlar arasında çok yaygındır.

Tatar Türklerinde meftanın ardından 3-7-40 sene-i devriyesinde ölünün ruhu için yemek verilir. Kırsal kesimde mezarlıklar ayrı iken şehir merkezlerinde hristiyanlarla bir aradadır.

Tatar Türklerinde; Balam, Kızım, oğlum, kocam, Atı (baba), Anı (Anne), Gart Ali (Dede), Kelin (Gelin), Neni (nine), Gayın, Baldız kelimeleri Anadolu Türkçesinde olduğu gibidir. Abikey=abla, Babakay, dayı demektir. 24 yaşına rağmen ere çıkmayan kız "kartkız" denir.

Tatar-Başkurt Türklerinde, kan davası ve kız kaçırma yoktur. Yeni doğan çocuğın ismini ulu kişiler koyarlar. İsim koyulurken aş dökülür.

Başkurdistan'da sivrisineğe sirkey deniyor. Rahmetli annem bit yumurtasına sirke derdi.

Uçağımız Ufa alanına iner inmez yanımadiK Tatar hanım üç defa "La ilahe illallah Muhammeden Resulallah" dedi. Saban toyunda da dirseyi su dolu bardağa çarpan bir hanım, aniden üç defa "Bismillah, Bismillah, Bismillah" dedi.

Bizi kalacağımız 2. Kampusa Zinnur Uraksin bey getirince görevli Nuriye Hanım "Hamd olsun yüzü nurlu bir Türk getirdin. Bizim sarhoşların yattığı yere melekde gelmiyor" demişti.

“Fatiha vermek” Başkurdistan’da icazet vermek müsaade etmek anlamında kullanılıyor. 3 saatlik zaman (saat) farkından sonra 3,5 saat uçarak İstanbul’dan Ufa’ya inince saat 23.30 olmuştu ve hala hava kararmamıştı. Akşam namazı ile yatsı namazını birleştirmiştik. İsmet Biner, İmam Ebu Hanefi ile ilgili bir anekdot anlattı. Ebu Hanefi’ye yatsı ve sabah namazlarını aynı abdestle kıldığı söylenir, buradan hareketle o da 40 yıl boyunca yatsı namazı için aldığı abdestle hiç uyumadan sabah namazını kılar.

Salavat Yulayev, Ozan ve Halk kahramanı 1773-1775 yılları arasında II. Katerina’ya karşı Rus generali Pugocov ile birlikte isyan etmiştir. Estoya’da babası Yuloy Aznalı ile birlikte zindanda yatırılıp işkence görmüştür. Halk, evlenmelerde gelin ve damadı Salavat Yulayev’in heykeline getiriyor. S. Yulayev ziyaret edilmiş olunuyor. Bu uygulama Özbekistan’da Ali Şir Nevai ve Timur Baba için yapılıyor. Ankara’da Hacı Bayram Veli’ye gelindiği gibi.

Başkurt Türkçesinde arı, bal kurdu olarak geçiyor. Başkurt kelimesinin bir izahı beyarı veya ana arı olarak yapılıyor. Diğer izahı ise bir nine rüya görür, rüyada ak bir kurt halkın önüne geçer, onları bir yere götürür; o yerin adı Başkurdistan ve halkın adı da Başkurt olur. Baş ve Kurt kelimeleri (k) çoğul ekini almış buradan da Baştürk oluşmuştur.

Başkurdistan Türkleri hoşgeldiniz karşılığı olarak “Rahim İtiniz” diyorlar. Ayrıca “Yarar” oldu, tam ve “Koymak”ı da kaldırma anlamında kullanılıyor.

Bir Başkurt bunaldığı zaman “Of” dememeli of veya uf bir cinin ismidir. Of veya uf diyen kimse o cini çağırılmış olur. Bazıları Ufa’nın etimolojik tahlilini de buna göre yapmaktadırlar. Yorulan veya bunalar kimse uf veya of değil “Allah” demelidir. Mardin’de yorulan kimsenin “of” demesi “Allah”a isyan kabul edilir. Yorulan kimse, of değil de af der ise, bütün mahkumlar şefaet bulur, denir.

Anadolu’da “Of dedirtme sabır ihsan eyle” deyişi vardır. Burada, “senden gelen muhakkak biz kullarının hayrımızdır. Bizi “Of” dedirterek isyan etmişlerden eyleme” inancı vardır.

Söz, Uluğ Türkistan’ın Kuzey Sakinleri, Sibiry Türklerinden açılmışken, Altay Cumhuriyeti Gorno-Altai Üniversitesi Tarih Fakültesi Tarih Bölümü Etnologlarından Karakız Tadina’dan Gök Tanrı inancına dair aldığım bilgileri aktarmaya çalışacağım. Biz Türkiye’de yazılı kaynaklardan hareketle sistemi tesis etmeye çalışırken şimdi bu inancın sahibi ve konunun uzmanı bir grupla tanışmıştık.

Altay Türkleri Rus baskısı sonucu ikinci bir isim daha almak zorunda bırakılmıştır. Zamanla Türk ismi ikinci planda kalmış, Altay’da Rus isimleri ön plana çıkmıştır. Rus kültürel baskısını günlük hayattaki konuşma dilinde de görmekteyiz. Yakın zamana kadar iki Türk aralarında Türkçe konuşmalar ihbar edilmekle veya Rus gençler tarafından tehdit edilmekle muhatap edilirdi. Ruslar Hristiyanlığı Ruslaştırma aracı olarak kullanmışlardır.

Altay Türklerinde “Etiket” muhtemelen “itikat” aile içi ilişkiler ve yaşam ilişkileri anlamındadır. “Tör” ise, sadece ihtiyarların kaldığı evlere verilen isimdir. Bayanlar evlerin sağ bölümünde erkekler ise sol bölümünde otururlar. Bütün evlerin kapısı muhakkak doğu yönüne bakarlar.

Altay kişi, Altay Türkü Gök Tanrı’yı Gök’de tahayyül eder. O’nunla teması sağlayabilince, O’nu yakalayabilince, bağlantıyı kurunca O’na dua eder ve ne isteyecekse ondan bu temas halinde ister.

Altaylar’da yaşayan Kıpçak, Tölös, Mayman, Todaş ve İrkit gibi Türk unsurlar “Altay Kişi” kapsamındadırlar. Bunların hepsi “Altay kişi” olarak bilinir. Altay kişi-

de; Kıpçak, Kıpçakla Mayman, Meymanla Tölös, Tölös ile İrkit kesinlikle evlenemez. Kaç göbek geçerse geçsin akraba sayılırlar. (Bunlar Urkut, bana Türkmenistan'da tespitini yaptığımız Yağmur'un Piri Irkut-Urkut Ata'yı hatırlattı. Türk toponomi ve Onomastiğine etomolojik tahlil getirildiğinde, Türk mitolojisi ciddi mesafeler alma imkanı bulabilecektir. Altay kişide baba erkillik vardır. Baba mesela Kıpçak olsa, bala da Kıpçak sayılır. Bu bala diğer Kıpçak balalar ile karındaş sayılır. Bu tür evlilikler inanç olarak da, ilmen de mahsurludurlar.

Altay kişide her bir boyun inançlarındaki ortak yanların yanısıra kutsal algılama biçimlerinde farklılıklar vardır. Bu inançların hepsini bir sistemde yorumlamak zordur. Son yüzyılda bunların ortak yanlarını bir inanç sisteminde birleştirme gayretleri olmuştur.

Altay kişinin inancı bütün tabiatı kapsar. Bu kapsama gün, ay gibi gök cisimleri de dahildir. Bu inanç bütününün adı Altay Kutay veya Gök Tanrı'dır. Altay kişi, Altay Kutay'ı memnun etmek ve onu kızdırmamak için üç şeyi mutlaka evinde buldurmak zorundadır. Bunlar; Od/ateş, süt ve artış/arçın'dır.

Ateş, Altay kişinin evinin ortasında olur. Süt ve süttten yapılan ayrın misafire edilen ilk kutsal ikramdır. Artış/Arçın dağdan getirilen evde yakılan tütstünün tesirine inanılan bir bitkidir. Altay kişide Dünyaya gelen her erkek, dünyaya geldiği yerden yaşayacağı yere Arcın getirir. Bu taşıma işine Kam/Şaman/Bilirkişi/Gözcü, nezaret eder.

Altay Kutay/Gök Tengri'nin ileriye görme gücü verdiği bir erkek, doğduğu yerden temin ettiği Artış ile birlikte Kam'a gelir. Kam kendi gümüş yüzüğü ile bir ölçüm yapar. Artış'ın tohumlarına bakar tohumlardan; bir mavi ve bir beyaz veya iki beyaz tohum seçer. Kırmızı ve siyah tohum makbul sayılmaz. Kam, yüzüyü ile bakarak seçtiği tohumları bir beze bağlar. Bağlı haldeki bu tohumlar evin doğusuna asılır ve yönü değiştirilmez.

Altay kişinin nazarında bazı özel kutsiyetler vardır. Bunlar Gök Tanrı'ya inanan Altay boylarında boylara göre değişirler. Mesela; Kıpçaklarıntki tavşan, İrkitlerinki Merküt veya Burkut diye bilinen bir kuş, Toduş'larıntki Tavşan, Tölös'lerinki Deve, Munduz'larıntki Öküz'dür. Öküz, Gökbuğa olarak bilinir ve mavi denizi simgeler. Gök Tanrı inancına göre, Tanrı eskiden bu boylara anılan yayık/cayıkların donuna girerek görünmüştür. Veyahut ta, geyi, nişte tavşan, öküz, buğa, burkut, deve, tanrısal güç tecelli etmiştir. Böylece bunlar kutsiyet kazanmışlardır. Bunların arasında en kutsalı Merküt veya Burkut kuşudur.

Altay kişiden her boy, Kam'ın içerisine ak veya mavi Artış/Arçın tohumu koyup bağladığı bezin üzerine kendi kutsal yayık/cayıkını çizer. Bu yayık/cayıklar göneşin sabahleyin çıkış saatlerine göre güneşe saygı olmak üzere pencere veya kapıya asılırlar. Ay, dolunay oluncaya kadar "Yayık"a dokunulur. Ay, dolunay olduktan sonra kesinlikle dokunulmaz.

Altay kişi de süt sacısı sol el ile olur. Bu süt hiç içilmemiş bir süt olmalı ve serpmeye veya saçma işlemi 2-4-6 veya ikinin katlarında olmalıdır.

Altay kişi, Altay kutay veya Gök Tanrı'ya yönelince, "senin her şeyin iyi olsun, senin iyi olman bizim iyi olmamızdır" der.

Artış veya Arçın, Altay Kutay/Gök Tanrı inancında Altay kişinin şahsını ve evini her türlü uğursuzluktan korur. Bunun için Artış/Arçın sabahleyin yakılır, tütstüsü doğudan batıya evin içerisinde gezdirilir.

Altay kişinin inancına göre akşamları çok konuşulmaz. Akşam ölmek muteber sayılmaz. Akşam saati veya geç vakit, ay çıkmış ise Burkut olmaz. Altay kişide alçak gönüllülük, tevazu esastır. Böbürlenmek itibar görmez.

Altay kişinin kutsiyetlerinden ateş, evin ortasında olmalıdır. Ateşte yemek pişirilir. Yemek insanların doymasını, yaşamasını sağlar. Ateş bunun için kutsaldır. Rızık, namet çok önemsenir, misafir gelince ekmek türünden yiyecekler getirdiğinde ev sahibi bu rızık 2, 4, 6, 8 ve benzeri gibi ikinin katlarına böler, bunun 4 parçası ateşe verilir. İnanca göre “insanoğlu yediğini çıkarıyor. Bu büyük ölçüde ısraftır. Getirilen hediyelerden ateş gibi kutsiyetlere ikram edilmelidir.” Ateş/Od sanıldığı gibi ruhsuz değildir. “Od ene”, ateşin ruhu demektir.

Altay kişi rızık, yiyeceği, yemeye saygılı davranır. Altay kişi yemeğini yerde yer. Yemeğin üzerinden geçmek, atlamak yemeğe saygısızlıktır. Doğru bulunmaz. Bu uygulama yemeği kutsal kabul etmekten değil, ona saygı duymaktan kaynaklanır.

Yiyecek türünden hediye getirildiğinde “hediye getiren kimse, sana hediye verirken kendisine bir parça ayırmaksızın mertçe hepsini sana verirken, sen neden egoistlik yapıp ateşten, ona ait olan kısmı esirgiyorsun” diye düşünülür. İnsana getirilen yenilecek hediye bir kısım tabiata, ateşe verilen ise, tabiat kişiye daha çok verir, inancı vardır. Ateşe her yiyecek verilmez. Etin ve çorbanın yağlı kısım makbuldür. Ateşe yiyeceğin yağlı kısmından verilmeli Altay yurdu ve onun yolları dağlıktır. Ateş/Od’a ağız, kursak, damak yemek verilince dağlara ve yollara saygı gösterilmiş olunur.

Altay kişi, sarp dağ yollarından aşarken, bir tersliye uğramasın başına bir kaza gelmesin mesela dağdan tepesine bir taş düşmesin diye kayın ağacına 1 tane bez geçirerek bağlar. Ağaç yoksa bu bez çalıya bağlanır. Böylece Gök Tanrı’yı memnun etmiş olduğuna inanılır.

Altay kişi, etrafındaki çalı ve kuru otlardan 2, 4, 6 veya katı kadar yonar, ateş yakar; bu ateşte pişirdiği yemeğin yarısını yer, yarısını ise orada bırakır. Bu uygulamaları Altay’a ilk gelen kişi yapar. Ayrıca erkek (oğlan), kızı (gelini) evinden alıp kendi evine götürürken, kızın anası ve babası dağları aşarak en büyük dağ olan 3 Sumer dağına gelir. Burası 4540 m. yüksekliğindedir. Anne burada dua eder. Bu dağın 3 tepesi vardır. Altay Türkçesinde Sumer, ak karlı tepe demektir.

Altay kişi, Altay Kutay/Gök Tanrı inancı gereğince ölünün 3, 7, 9, 40 günü ve senesi devriyesinde dinî merasim yapar. Ancak “mezarı, yeri deşmek” uygun değildir.

Altay Kutay-Gök Tanrı inancına göre ölünün ruhu geri dönebilir. Ancak bu istenilmez ölümden sonra ruh tekrar geri dönmemelidir. Bu tarz geri dönen ölü insanın ruhu şeytan olarak döner ve insanların hayrına çalışmayacağına inanılır.

Altay Kutya-Gök Tanrı inancında kadınlar ölünün ardından ağlamazlar. Altay kişi de erkek veya kadının ağlamasına pek rastlanmaz ve yadırganır. Hint filmlerindeki ağlayan erkekler hayretle karşılanır. Yırlamak (ağlamak) bilinmez. Ölen kişiyi Kutay almıştır. O, ne yapacağını bilir. O’nun karar ve uygulamalarını göz yaşı ile karşılamak, O’na karşı saygısızlık sayılır. Altay kişinin böyle tutumları Altay Kutay’ı üzebilir. O’nu üzme doğru değildir.

Çocuğu olmayan Altay kişi, “Kutay vermiyor” der ve ondan kendisine çocuk vermesini ister. Altay dağlarında tıbben ve inanç itibarıyla kutsal sayılan yararlı sular vardır. Ruslar bu sulara itibar etmezler. Sadece Altay kişi bu suların yerini bilir ve bunlar yabancılara gösterilmez. Bunlara “Arjan su” denilir. Bu sulara her zaman gidilmez. Dolunaydan evvel gidilmesi gerekir. Çocuğu olmayan Altay kişi burada

yere yatar veya oturur. Bir tek şey düşünür “Altay Kutay bana bala ver” diye niyetlenir. Bu sular kaynak sulardır. Bunlardan bazıları akşam, bazıları sabah ve bazıları da gece içilirler. Hangi suyun ne zaman içileceğini Kam/Bilirkişi tayin eder onun bilgisine başvurulur.

Altay kişinin, Altay Kutay inancına göre Kayın ağacı veya çalılara bağladığı çaputun ismi, Kıyra veya çalamadır. Çalamayı, kadın, erkek ve çocuk herkes asar.

Altay kadın kişi hayatının önemli dönemlerinden Kıyra/Çalamayı kayın ağacı veya çalıya bağlamaz ise saçının sağ ve sol ucunu eller, tepesini sıvarlar Altay Kuday’a dilekte bulunur. Kadının dilekte bulunurken, çok büyük bayramlarda tepesine ko-runmak için eli ile bastırır.

Altay kişi, bilmediği bir başka uzak yere gidince 2-4-6 ve katlarında gümüş parayı Ak İdil gibi büyük akar suya atar. Altay kişide suya gösterilen itibar toprağa gösterilenden daha fazladır. İnanca göre su toprağı tutar. Bütün sular ve göller birbirleri ile bağlantılıdır.

Altay Kutay’da, yani Gök Tanrı inancında “Agtıyan” Tanrı ile birlikte bütün tabiatı kapsayan bir terimdir. Altay Türkçesinde, Ag; kutsal ve tıyan da inanç demektir. Agtıyan; Kutsal Altay inancı aynı zamanda Kutsal Altay Tanrısı demektir.

Agtıyan veya Akdin inancında Umay Ene, kadınların, hamile kadınların, bütün çocuk dileğinde bulunanların kutsal yardımcısıdır.

Agtıyan’da, Kam ölünce toprağa gömülmez. Kam’ın türbesi toprağın üzerinde olmalı veya cesedi ağaca sarılır. Bu ağaç yolu olmayan uzak ve sapa yerlerde olmalıdır. Ağaç çok büyük ve yaşlı bir ağaç olması Kam’ın cesedinin sarılı olduğu gövdesini ağacın dalları kapatabilmelidir. İnsanlar o civardan uzak durmalıdır. Bu atmosfer insanları hasta edebilir, delirtebilir, hatta öldürebilir. Bu tür ağaçlara “Kamtıt” denir. Tıt, Altay Türkçesinde ağaç demektir.

Agtıyan’da kam çoğunlukla evlenmez, ancak evlendiği de olur. Sık olmasada bayan Kam’da olur. Evli Kam’ın bir oğlu veya bir kız olmalı. Bu çocuklar Kam olamazlar. Bir Kam’ın 7 nesil geçmeden zuriyeti Kam olamaz, eğitimle de Kam olunmaz. Kadın Kam’lar daha etkili olurlar.

Agtıyan’da, kadın, nehir erkek nehir ikisi birleşir “ob” olur tarzında saygı ifade eden bir ibare vardır. Novasibirski’de kadına saygı göstermek ibadet seviyesindedir. Kadın kutsaldır. Düğünde ikram kadından başlar. Misafirlikte de ilk ikram kadından başlar. Her kadın saygı celbetmek, durumunda olup, saygı duyulan kadın için “uzun etekli” denir. “Uzun etek” tabiri saygı ifadesidir.

Altay kişi halk inançları ve agtıyan hakkında Garna Altay Üniversitesi profesörlerinden Grigori Samaev’den de bilgi aldık. Altaylar’da kişi ölünce, ölen Yaman kişi (Kötü kişi) ise Yerlikbig’e yarı yerin altına giden. İyi kişi ise göye, yukarı çıkar. Bazan ölen iyi insanın ruhu yeryüzünde kalıp iyi niyetli insanlara yardımcı olur.

Altay kişinin mescidi yoktur. Agtıyan’da adeta her yer mescittir. Bir ağaç veya kaya ibadet için yeterlidir.

Agtıyan’da Altay kişi yılda iki defa kurban keser. Bunlardan ilki ilkbaharda alevi inançlı Türkmen ve Zazalarda devam etmiş olması önemli bir tespittir. Boyların kendi içlerinde evlenmemeleri 7 göbek soyma, ahret kardeşliği ve kirve akrabalığını hatırlatmaktadır. Bu arada Altay kişinin baba erkil veya ana erkil aile tipi olduğunu da belirtmek zordur. Soy babadan devam ederken, çocuğa ismi dayı vermektir.

Altay kişinin inanç hayatını düzenleyen Od, Sacı ve Üzerlik günümüzde Anadolu Türk inanç sisteminde de yaşamaktadır. Agtıyan/Akdin’de olduğu gibi net olmasa da Anadolu’da da tavşan ve benzeri hayvanların farklı fonksiyonlarının varlığına

inanılır. Keza günün muayyen saatlerine Anadolu'da farklı fonksiyonlar yüklenilmiştir. "Akşamın hayrındansa sabahın Şer'i yeydir" denilir.

Mavi'nin ve Ak'ın itibarlı oluşu 3-7-9-40'ın kutsal sayılmaları, saç yapılırken "ters"den dökülmesi günümüze kadar Anadolu'da devam etmiştir. Kayın ağacına sacı niyetine bez bağlanması, suya madeni para atılması, keza bilinen ve devam eden inançlarımızdır.

Dağ tepelerinin defin için seçilişleri, üstü taş yığılı mezar şekli, Ulu su başlarında çocuk dileme, ilk saçın merasimle kesilip saklanması, hortlayan ruhun makbul sayılmayışı inancı hala devam etmektedir.

Tespitlerimiz arasında en ilginç bulduğumuz husus, kadınlar için "uzun etek" denilmesinin bir onur ve namıs simgesi olarak algılanmasıdır. Maalesef Anadolu Türk aydını bu tabiri, sanki kadın aşağılamak için kullanılmış gibi değerlendirmiştir.

Bizim için sürpriz olan yeni bir tespit de 2-4-6-8 gibi ikinin katlarında bazı pratiklerin yapılmasıdır. Bir takım dini uygulamalar da çift sayıların seçilmiş olmaları bizim için yeni idi.

Gök Tanrı İnanç sisteminden günümüze kadar gelen Ak-kara ilişkisini Ak'ın iyiyi kara'nın kötüyü simgelediğini biliyorduk. Bu iki rengin yönlerede yansıdığı keza biliniyordu. Bu kez Ak İdil, Kara İdil, Gök İdil de ve Ak Nogay da daha canlı örneklerini gördük.

Karakız Hocanımdan Altay'dan Sabah toyunu sorduk, bize verdiği bilgide "Altay'da bu bayrama Halk Oyunu veya (El-Oyun) derler. Bizde, Haziran'da değil Temmuz'da yapılır. 3-4 gün sürer ve çeşitli ikramlar yapılır. Bu bayramda Altay kişiler biribiri ile kucaklaşır, dostluk ve samimiyet pekiştirilir. At yarışları ve güreş yapılır. Ok-yay atışları devam eder. Gençler aşık kemiklerini dikili vaziyette dizerler. Bunların kamışı ile vurularak tek tek düşürülmeleri gerekir. Kamçı ile vurmaya "kamçı sağış" ve oyuna da "El Oyun" denir.

Altay kişinin töresinde el öpmek yoktur. İnsanlara dokunmak bile adeta yasaktır. Bu bayramda kabir ziyareti geleneği de yoktur. Kabirler yılda bir defa ölümün 7-40 sene-i devriyesinde ziyaret edilir. Kam'ların bu tür toylarda ziyareti olmaz. Kam'lar bu tür toylara da gelmezler. Altay kişi, Kam'a dolunaya kadar gelir, daha sonlara gelemezler.

Altay kişi sabah erkenden ulu dağlara çıkarlar. Bunu kart kişi (yaşlı)ler yaparlar. Amaç bereket için Gök Tanrı'ya dua etmektir.

Altay'ın (Altay halkının) yükselmesi için özel merasim yapılır. Buna "Altay Kudureri" denilir. Bu merasim yazın ilk yarısında yapılır. Sabahın erken saatlerinde yapılan bu merasime yaşlı erkekler ve çok yaşlı hanımlar katılabilirler. Bu kadınların çocuklarının olma ihtimali kalmamış olmalıdır. Yılda bir defa yapılan bu merasim sabah erkenden güneşin ilk ışıkları ile birlikte yapılır. Merasim hiç insanların bulunmadığı çok özel yerlere gidilerek oralarda yapılır. Merasim esnasında diz çökülür. Böylece Altay'dan bir şey istenirken Altay'a Altay Kutay'a saygı gösterilmiş olunur.

Dua esnasında;

"Malımız yahsı olsun

bu yılımız çok iyi geçsin"

diye umumi isteklerin yanısıra özel isteklerde de bulunurlar. Çocuğu olmayan kadınlar ve bekar kızlar, bebek ve eş isteyi için "Arjan-Su"ya giderler

Ay tutulunca Altay kişi, teneke döver ve gürültü yapar. Telbegen'in yakalamış olduğu ayı bırakmasına çalışılır. Telbegen (Yedibaşlı) bir güçtür. Bu güç ayı tutar.

Altay kişi, ayrıca büyük yılanların efsanevi güçlerine de inanırlar. Halk destanlarında kahramanlar bu yılanlarla savaşır onları yenerler.

Altay kişinin inancına göre evin doğuya bakması gereken kapısının eşiğine basılmaz. Güneş bu kapıdan gireceği için burası itibarlıdır. Ayrıca eşikte “Pozogo Pazat” vardır. Kapının eşiğini korur.

Altay kişinin inancına göre, sıralı ölümlerde baş sağlığına gelen kimselere ikram, güneşin doğup yükselme istikameti esas alınarak, doğudan batıya doğru yapılır. Sıralı olmayan ölümlerde yemek vesair. İkramlar ters istikamette yani güneşin battığı yönden doğduğu yöne doğru batıdan doğuya doğru yapılır.

Altay kişi, içecek bir şey ikram edecek ise, bir veya üç defa sağ eli ile elinin yırtı yere gelecek tarzda (normal suyu boşalma istikametinin tersine) yere içilecekten döner.

Altay kişi, bir cenaze merasiminde bir şey içecek ise batı yönüne bakarak içer. Zira inanca göre, ölünce ruhlar batıya giderler.

Karakalpak Türkleri konusundaki intibam, bu kurultaydan sonra daha da pekişmiştir. Yanılmıyorsam Özbekistan’daki Türk Kültür Birliği’ne mensup olma fikirleri büyük ölçüde Karakalpakistan Devlet Üniversitesi’nden de kaynaklanmaktadır. Buradaki faaliyet Özbekistan’dan Türkiye’ye daha yakındır. Karakalpakistan Türkiye merkezli fikir hayatına daha sıcak bakmaktadır.

Prof. Dr. B. SARIGÜL yaptığı konuşmada; Türk mitolojisinin ortak kitabı çıkarılabilir ise, ortak Türk ruhunun doğması daha kolay olur. Ortak kültür sağlam temeller üzerine kurulmuş olunur. Bu uygulama Türk halklarının dillerinin de yaklaşmasını sağlar, dedi.

Karakalpakistan Üniversitesi 10-11 Eylül 1997 tarihinde Türk Dünyasını kapsayacak uluslar arası bir halk bilim kurultayı düzenleyecektir. Faaliyet Möküs’de yapılacaktır. Kurultaya, Çuvaşlar, Başkurtlar, Tatarlar, Nogaylar, Avarlar, Karaçaylar, Çeçenler, Çerkezler, Azeriler, Hakaslar, Tuvalılar, Altaylılar, Özbekler, Türkmenler, Kazaklar ve Kırgızlar davetlidir.

Karakalpakistan’da yapılacak kurultaya Türkiye’den biz de davet, edildik ve katılımımız halinde “Karakalpak Halk Ozanı Aşık Şenlik’de halk inancı motifleri” konusunda tebliğ vermeyi düşünüyoruz.

Türk Dünyası’nda fikri, siyasi ve kültürel akımları itibariyle büyük merkez ve tez vardır. Bunlar; Gelişmeler Moskova kontrolünde olsun, bu Slavların tezidir. Diğer gelişmeler Türklerin kontrolünde olsun. Bu ikinci görüş de farklı kesimlere ayrılmıştır.

SONUÇ:

Ünlü Türkçü Gaspralı “Dilde, fikirde işte birlik” demiş. Bu genç kadro gittiği yerde emek üretiyor. Milliyetinin fikriyatını bulunduğu ortamın hassasiyetlerini dikate alarak temsil ediyor.

Kurultay münasebeti ile daha yakından tanıma imkanı bulduğumuz, Bahtiyar Kerinov bize M. Şahmat ile birlikte yazdıkları Orta Türk Dili (Taşkent, 1992) ve Millet Ravnat ve Dil Muammaları (Taşkent, 1993) isimli eserlerini K. T. Laynanov İ. M. Muzuev ile birlikte yazdığı Türk Halkımız Tarihi (Çerkez, 1993), Sölayman Golun, Tarih Hem Halk Poeziyası (Ufa, 1993), Kurultay Sekreteryası “Ahmetzeki Velidi Tugan Bibliyografyası (Ufa, 1996) ve Başkurdistan Tarihi Bibliyografyası (Ufa, 1996), İsmet Biner, Rusça-Başkurtça-Türkçe lugat (Moskova, 1994) Başkurdistan Kültür Bakanlığı, Başkurt Halk Folkloru I. Top. Tören Folkloru, (Ufa,

1995) 2. Top Rivayetler Efsaneler (Ufa, 1997) F. C. Bayazitova, Tatar Halkına Cayla Yolaları (Kazan, 1995), Sterlitamak Belediye Başkanlığı, Ahmet Zeki Velidi Tugan Hatıratı (Ufa, 1996) ve Tanıtıcı broşürler hediye ettiler. Ayrıca biz de; Balalar Folkloru, Ufa 1996 ve Ramazan Omotdaev'in okşayışlar Çuzaltışlar, Ufa 1997 isimli eserlerini temin ettik.

Türk Dostlarımıza teşekkür ediyoruz. Ayrıca, Tatyana, Hapçayeva, Emir Yoldaşbayev, Mariefa Bulgarova ve Elmira Saygına'yı saygıyla anıyorum.

* * *

Ufa Türkoloji Kurultayı münasebeti ile yaptığımız tespitleri Türk tasavvuf bilgini Sebahattin Güngör ile görüştük. Açıklamalarını aktarıyoruz.

Türk ile Türkleşmiş olmak aynı şey değildir. Bugün gerçek Türkler ile Türkleşmiş olan Türkler tamamen farklıdır. Sümerler Türklerin ilk atalarıdır. İlk Sümer Öncüleri Akat (ak+at) lardı. Sümer (su+m+er) su=ışık'ın kapsamında er=er anlamındadır. Işık Türk mezarlarının ihmal edilmez unsuru idi ve önünde ışık yakılırdı. Bu daimi ışık saçan anlamında idi.

Çuvaşlar, Sümerlerden bir koldur. Tur Ata'dan sonra Afganistan'dan gelip Mezopotamya'ya yerleşen oradan bir kısmı kuzeye yönelenlerdendir. Çuvaşlar M.Ö. 800'de Mezopotamya'dan Van'ın güneyindeki Möküs bölgesine yerleştiler. M. Ö. 7000'e Kuzey Kafkasya üzerinden daha sonra Kazan Hanlığının hakimiyet bölgesi olacak yöreye yerleştiler. Burası bugünkü Çuvaşistan'dır. Sirce'ye yakın Sümerce'nin bir lehçesi olan Türkçe ile konuşuyorlardı. M. S. 400'de İsevi oldular. Çarlığın Ruslaştırması çok sonradır. M.S. XI. yy'da ise münferit İslamlaşma başladı. Hristiyanlığa geçtikleri zaman inançları Kamlık idi.

Pakturya (PakTur+ülkesi) Türkistan karşılığı olarak kullanıldı. Türk kapısı Mezopotamya'dan Anadolu-İran üzerinden Türklerin Pakturya/Paktürklerin ülkesi/Türkistan'a geçtiği vadinin ismidir. Uzun süre Belh-Mezar-ı Şerif Türklere merkezlik yaptı. Günümüzün tarihçilerinin yanıldığı husus mecaz, cinas, ünvanlarla gerçek isim ve tarifleri karıştırmış almalarıdır.

Bugün Kürt diye bilinen toplumun bir kısmı Karluklar'dan gelmekte olup, Sümerlere dayanırlar. Aras boyunda yaşayan ve Kürt diye bilinenler Türkistan'dan gelmez. İsmi Elegeş anıtında geçenler ki (bunların Kürt değil Kert olması muhtemeldir.) Bunlar Macaristan ve Başkurdistan'a Kuzey ve Orta Kafkasya'ya ve Kırım yöresine gidenlerdir. Zaza ve Kırmançlara Kürt denilmesi bunların Kirman bölgesine gelmiş olmalarındandır. Bunların Kürtlerle ilgisi yoktur.

Akat-Ahtalit-Akhun, Sumer Türklerinin zamanla aldıkları isimlerdir. İdris Aleyhisselam (Ders veren), Nebbi Herman/Ermanus (Er+man+us) seçkin insan anlamındadır.

Başkurtlar'da çok görünen bal şerbeti Atilla'nın içkisidir. Bal şerbetine Allah içkisi ilahi içki, Allah'a yakın olanların içkisi denilmektedir. Atilla (Ata+ili) demek olup, Ata=baba, İli=Tanrı Atilla=Tanrısal baba anlamındadır.

Altay Kutay ve Altay kişi inancı ile ilgili olarak; inançların çağlara ve coğrafyalara göre esaslarının değişmediğini belirtip, ayın onbeşine kadar ayın büyüme dönemidir. Evlilikler ve ticari girişimler ayın bu dönemine tekabül etmeli. Peygamber efendimiz, "Dualarınızı ve işlerinizi ışıklı gecelerde yapın buyurmuştur" Altay kişinin inancı İslama aykırı değildir. Yeni ayda çocuğa kıza, altına ve gümüşe bakılır.

Dünya başlangıçta düzdü. Sonra dağlar yeryüzünün çivileri şeklinde çakıldı ve her dağa bir hikmet verildi. Dağların ruhaniyeti bir gerçektir. Dağlar, yıldızlardan etkilerek mashariyet kazanabiliyorlar. Işığı tamamen yansıtan, kısmen yansıtan ve

yansıtmayan dağlar vardır. Yeşim taşı, furize, lal, akik bu şekilde oluşurken zümrüt, ışığı içine çeken dağlarda meydana geliyor. Nitekim Zerevşan, altın saçan demektir. Hal bu olunca Altay kişinin dağlarla ilgili inancı ve tabiata yemek atmak dine aykırı değildir.

Umay ana inancına gelince, Anadolu'da Fadima Ana otu olarak bilinen ve doğumu kolaylaştırdığına inanılan ot için Meryem Ana otu'da denilmektedir.

* * *

Gaspıralı'nın "Dilde fikirde işte birlik" şiarını benimsemiş başta Türk ocakları olmak üzere Dünya Türk Gençlik Birliği üye Teşkilatları; Azatlık (Tatar Gençler Birliği, 14 Ekim 1990'da Tataristan'da kurulmuştur. Başkanı Talgat Ahmedişin'dir.) B. G. İ. (Başkurt Gençlik İttifakı 15 Kasım 1995'de Başkurdistan'da kurulmuştur. Başkanı Remzil İşsarın'dir.) SUVAR (Çuvaşistan Gençler Birliği, 07 Ocak 1989'da Çuvaşistan'da kurulmuştur. Başkanı Oleg Mihailoviç'dir.) Hakasya Türk Partisi (1988'de Hakasya'da kurulmuştur. Başkan Sonka Anotoli Kosyakov'dur.) Hostug Tıva Partisi (Tıva Cumhuriyetinde kurulmuştur. Başkanı Cısımaa Bayındıroğlu'dur.) Eder Saaslı "Saka Cumhuriyeti"nde 1991 yılında kurulmuştur. Başkanı Albert Serardur.) Milli Nonitorung (Altay Cumhuriyeti'nde kurulmuştur. Başkan Salodova'dır.) Şor Milli Merkezi (Şor Türklerinin kuruluşudur.) Teleut Milli Merkezi (Teleut Türklerinin kuruluşudur. Başkanları Vlademir Satın'dir.) Karaçay İslam Cemiyet (Karaçay'da 1992'de kurulmuştur. Başkanı Hasan Halköç'dür.) Ant Teşkilatı (Balkar Türklerinin kuruluşudur. 1991'de kurulmuştur. Başkanı Salih Hopaev'dir.) Birlik (Nogay Halk Hareketi, Nogay Türkleri tarafından 1989'da kurulmuştur. Başkanı İskender Bariyev'dir.) Türk Akademisyenler Birliği, halende Türklerinin kuruluşudur. Başkanı Mehmet Tütüncü'dür.) Romanya Müslüman Tatar Türkleri'nin Demokrat Başkanı Ömer Özcan'dır.) H. Ö. H. (Hak ve Özgürlükler Hareketi, 1990'da Bulgaristan'da kurulmuştur. Başkanı Hasan Aziz) TDP (Türk Demokrat Partisi, 1992 yılında, Makedonya'da kurulmuştur. Başkanı Erdoğan Saraç temsilcisi Enez Sağır'dır.) Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği (Türkmenelinde 1959'da kurulmuştur. Başkanı Turguz Avcı'dır.) Doğu Türkistan Öğrenci Gençler Birliği (Doğu Türkistan'da Temmuz 1994'de kurulmuştur. Başkanı Dilşat İsa'dır. Halk Hareketi, (Kumuk Türkleri tarafından kurulmuştur. Başkanı Seyit Hocum Alişiva'dır.) AHC (Azerbaycan Halk Cephesi, Azerbaycan'da 16 Temmuz 1989'da kurulmuştur. Başkanı Rustem Yadımoğlu'dur) JAS TÜRK (Genç Türk, Mart 1995'de Kazakistan'da kuruldu. Başkanı Tayfun Tanju Kara'dır.) Genç Tarihçiler Cemiyeti (Kırgızistan'da 1987'de kuruldu Başkanı Gıyas Moldokosımov Sotoroviç'dir.) C.M.İ.H. (Cümbüşü Milli İslami Hareketi, Afganistan Türklerinin hareketidir. Başkanı Abdul Raşit'tir.) TÜRK-BİR (Türk Birliği Kültür Merkezidir. Kıbrıs'da 1994'de kurulmuştur. Başkanı Erhan Arıklı'dır.) Altınorda Cemiyeti (Avusturya Türklerinin kuruluşudur. Başkanı İrik Gorif'dir.) Devletlerarası Uygur Birliği, Kazakistan'dadır. Başkanı Alimcan Tilivoldi'dir.) Türk Ocakları (Türkiye'de 25 Mart 1912'de kurulmuştur. Başkanı Terken Hocaloğlu'dur.) isimli Dünya Türk-lüğünün en güzide kuruluşları, faaliyetlerine özeleştiri getirirlerken, Türk Dünyası'nın üç kıta üzerindeki ülkelerinde; dil alanında, fikir alanında ve iş alanında birlik hususunda pratik olarak ne yaptıklarını, yapmakta olduklarını ve yapacaklarını irdelemelidirler. Geçen yıllara rağmen Rusça hala Türk Dünyası'nın ortak dili durumunda ise, Türk Dünyası belirli ana meselelerinde hala birlik sağlayamamış ise, Türk Dünyası iş adamları ile gençlik kuruluşları gerekli dayanışmayı kuramamışlar ise, vay bizim halimize.

Hakikaten milletimize ne oluyor ise, dar anlamda milliyetçilikten, bölgecilikten ve kabilecilikten oluyor. Başkurt bayrağındaki yedi toptan beherinin bir Başkurt boyunu temsil ettiğini öğrendik ancak mahiyetini tam anlayamadık.

Biz de vedamızı, bize bir Başkurt dostumuzun yaptığı dua ile bitirelim: “Dünyalıkta, Allah birbirimize yardım kılmayı nasip ede”. Anadolu’ya dönelim “Hem Allah, hem yallah” olur mu hangi hallerde olur. Onu pek bilemeyiz. Ancak “Çatı Altı kuru dur. Misafirin Yoludur”. Deyip, yurdumuza uğurlandık. Bu süre zarfında “ağlayanla ağladık, gülenle güldük imkan bulunca da gönül küpümüz doldurduk.”

Ufa’dan ayrılmadan bir düşünce gördük. Rabbim yanıltmasın, Tatar Türk Dünyası birleşir mi bilemem. Ancak, bu ittifak Başkurdistan’dan doğmak üzere olan bir güneş gibi. Başkurt Türklerinin, Anadolu Türklerinde bulunmayan bazı avantajları var. Olmayanlarını da elde edebilecekleri potansiyelleri var. Yeter ki Slav’ın 21. Yy. oyunlarına gelmeyelim.

Yazımızda, yer verdiğimiz hususlar arasında duygusal pasajlara rastlanılabilir. Bunlar itham etmek maksatlı değildir. Bunlar samimi temennilerimiz ve millî tepkilerimizdir. Bir ulusun üçte biri henüz bağımsızlığa kavuşmuş ise ve diğer üçte biri henüz bağımsızlığa kavuşmuş ise ve diğer üste biri ise, asimisalyona maruz ise, bağımsız bir Türk kesimde dünyaya gelmiş olmanın şansını yakalayabilen bizim gibi bütünü üçüncü kesimdekilerin tepki gösterme, duygusal davranma ve bazen da maksatlı olmayan yanıltmalar yaşamamız mümkündür.

Yazımızı bitirirken, Başkurt Televizyonundan din saati münasebeti ile 14 Haziran 1997 günü Ufa’lı bir hocanın konuşmasını aktarmak istiyorum. “Dilimiz ve millî kültürümüz bize Tanrı emanetidir. Mesele emanete sahip çıkabilip, onu yeni balalara aktarabilmektedir”.